

ปัจจัยที่มีผลต่อการทำสงคราม

๖.๑ เมืองหลวงในฐานะ-ภูมิยุทธศาสตร์

ภูมิยุทธศาสตร์ในที่นี้ หมายถึงยุทธศาสตร์ทหารของประเทศในด้านภูมิศาสตร์ เกี่ยวกับ ลักษณะภูมิประเทศ, ขนาดของพื้นที่, รูปร่างลักษณะชายเขตแดน ฯลฯ ซึ่งเป็นสิ่งเกื้อหนุนหรือโหมลร้ายต่อการทำสงคราม ในฐานะทางภูมิศาสตร์นั้นนับเป็นหัวใจของการวางแผนยุทธศาสตร์^๑ ดังจะเห็นได้ว่าในสมัยโบราณนั้น ได้ถือเอาราชธานีเป็นศูนย์กลางการปกครอง ราชรอบค่วยหัวเมืองที่อยู่ไกลออกไป ซึ่งตกเป็นหัวเมืองชั้นใน และหัวเมืองประเทศราชที่อยู่ภายใต้อาณาติของราชธานี ความสำคัญของอาณาจักรหรือราชธานี จึงคงตั้งฐานะของประเทศในปัจจุบัน เมื่อเราเสีย เชียงใหม่ หรือพิษณุโลก เราไม่ถือว่าเราเสียอิสรภาพ แต่เราเสียกรุงศรีอยุธยา ก็เหมือนกับเสียอิสรภาพหรืออธิปไตยทั้งประเทศ ดังนั้นในสมัยโบราณยุทธศาสตร์จึงพุ่งเล็งไปที่เมืองหลวงมากกว่า ทั้งข้าศึกเอง จุดประสงค์ใหญ่ เวลาจะทำสงครามกรีธาทัพมา ก็หวังจะตีเมืองหลวงมากกว่าอื่น

ราชธานีที่คั่นนั้น ต้องตั้งอยู่ห่างชายแดนมาก ๆ หากเป็นกลางประเทศได้ยิ่งดี เพราะสะดวกต่อการยกทัพ ไปป้องกันอาณาเขตได้ทันทุกทิศทาง นอกจากนั้นราชธานีจะต้องมีแนวป้องกันทางธรรมชาติ เช่น แม่น้ำ ภูเขาสูง ฯลฯ ถ้าไม่มีก็ต้องสร้างขึ้นแทน^๒

^๑กรมยุทธการทหารบก, ตำรายุทธศาสตร์, หน้า ๓๗.

^๒ความเห็น พลโทคำเนียร เดชะกุล

ในระบอบที่ไทยกับพม่าทำสงครามกัน ระหว่าง พ.ศ. ๒๐๘๑- ๒๓๑๐ นั้น ทางพม่าอยู่ในระหว่างที่ราชวงศ์คองอปกครองประเทศ มีเมืองหลวงอยู่ที่คองอ และหงสาวดี และในสมัยหลัง ๆ เมืองหลวงอยู่ที่อังวะ ในสมัยราชวงศ์คองอปกครอง มีเมืองหลวงอยู่ที่ชเวโบและอังวะ หลังจากพ.ศ. ๒๓๒๖ แล้ว ก็โยกย้ายเมืองหลวงไปยังอมรปุระ (พ.ศ. ๒๓๒๖-๒๔๐๒) และย้ายไปไซมัตตเล ในปีพ.ศ. ๒๔๐๒-๒๔๒๔^๑ ส่วนไทยในเมื่ออาณาจักรกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีโดยตลอด เว้นเสียแต่ว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เคยเสด็จมาประทับอยู่ที่พิษณุโลก ในระยะ ๒๕ ปีหลังแห่งรัชสมัยพระองค์ (พ.ศ. ๒๐๐๖-๒๐๓๑) และสมเด็จพระนารายณ์ไปประทับที่สร้างพระราชวังขึ้นที่เมืองลพบุรี ไคเสด็จไปประทับอยู่เสมอ ๆ ทรงตั้งพระทัยให้ลพบุรีเป็นราชธานีที่สอง ถ้าเสียดกรุงศรีอยุธยา ก็จะโคกพยพไปอยู่ลพบุรีได้ เพราะทรงตระหนักในนาวิกานุภาพของฝรั่งเศสเกรงขาม^๒

การที่จะกล่าวถึงเมืองหลวงในฐานะยุทธศาสตร์สำคัญประการหนึ่งของการทำสงครามนั้น ในที่นี้ จะขอยกเอากรุงศรีอยุธยาเป็นตัวอย่างในการศึกษาคุณค่าวิจัย ทั้งนี้มิใช่จะไม่ให้ความสำคัญของเมืองหลวงฝ่ายพม่า แต่โดยข้อเท็จจริงแล้ว การทำวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ ต้องการจะศึกษาเน้นหนักทางฝ่ายไทยเป็นสำคัญ เพราะข้อมูลต่าง ๆ ทางฝ่ายไทยพอจะหาได้บ้าง ทั้งทางการสำรวจและการค้นคว้าจากเอกสารไทย อีกประการหนึ่งเมืองหลวงทางฝ่ายพม่า มีหลายแห่งด้วยกันในระยะสมัยเดียวกัน

กรุงศรีอยุธยา

แผนผังที่ตั้งกรุงศรีอยุธยาแต่เดิมมาไม่ได้เป็นเกาะ เป็นแหลมยื่นออก

^๑ หม่อม ทิน อ่อง, ประวัติศาสตร์พม่า, หน้า ๒๑๘-๒๒๑.

^๒ ความเห็นของพลโทคำเนิร เลขะกุล

ไปทางทิศตะวันตก คำนเหนือ คำนใต้ คำนตะวันออกของแหลมนี้จนแม่น้ำเจ้าพระยา
สายเค็ม ซึ่งไหลลงทางบางแก้ว ทายเมืองอ่างทอง มาทางบ้านโพธิ์สามต้นลงทาง
วัดนางปลื้ม ผ่านคานเหนือพระราชวังออกบรรจบแม่น้ำน้อยที่หัวแหลมลงทางหน้า
ป้อมเพชร เป็นแหลมมีแม่น้ำลอบสาบคาน เมื่อสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (อู่ทอง)
สร้างกรุง ทรงให้ขุดคูคานตะวันออกตั้งแต่วิถีแม่น้ำที่หัวรอ หน้าป้อมมหาชัย ลงไป
บรรจบแม่น้ำหน้าป้อมเพชร เรียกว่า ชื่อหน้า แขน้้นมาพระนครศรีอยุธยา จึงเป็น
เกาะมีน้ำล้อมรอบ ในแผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชา โปรดให้ขุดคูขยายให้กว้าง
ออกไปเป็น ๑๐ วา ลึก ๓ วา เพื่อนำมาสายน้ำเกินทางคูชื่อหน้าแรงจัดขึ้น จึง
กั้นเพราะตึกพังกว้างออกไปเป็นแม่น้ำ คือตอนตั้งแต่หน้าวังจันทร์ลงไปถึงหน้าป้อม
เพชรเดี๋ยวนี้

กำหนดเมืองนั้น ในคำให้การชาวกรุงเก่า ว่ามีกำแพงสูง ๓ วา หน้า ๖
ศอก แต่ในอธิบายแผนที่อยุธยาว่าสูง ๓ วา หน้า ๑๐ ศอก นอกจากตัวกำแพงยังมี
มีฐานสำหรับทหารยืนประจำหน้าที่ กว้าง ๓ ศอก มีป้อมตามกำแพงเมืองเป็นระยะ
๑๖ ป้อม มีประตูทางน้ำ ๔ ประตู ประตูทางบก ๒๔ ประตู สันนิษฐานว่าเมื่อแรก
สร้างกรุง คงจะเป็นแต่ขุดดินขึ้นถมเป็นเนิน เช่นอย่างเมืองอู่ทอง เมืองดงบุรี กำ
แพงอิฐจะมาก่อขึ้นภายหลัง^๓ ในรัชสมัยพระมหาจักรพรรดิ คงปรากฏในพระ

คุณยงวิทยธรพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑ กรมศิลปากร, อธิบายแผนที่พระนครศรีอยุธยา พิมพ์เป็นอนุสรณ์งานพระ
ราชทานเพลิงศพนายบูรินทร์ สิมพะดิก (พระนคร. ๒๕๐๕ หน้า ๖.

^๒ คำให้การชาวกรุงเก่า ฉบับพิมพ์ของหอสมุดแห่งชาติ, หน้า ๒๐๕.

^๓ อธิบายแผนที่พระนครศรีอยุธยา, หน้า ๖ - ๗.

ราชพงศาวดาร ฉบับหลวงประเสริฐว่า "ครั้งแรกให้ก่อสร้างกำแพงพระนครศรีอยุธยา"^๑
เพราะมีปืนใหญ่ใส่แล้ว

ซึ่งเป็นการก่อสร้างภายหลังจากที่พระเจ้าตะเบงชเวตี้ ไต่ยกทัพมาตี
ไทยในครั้งนั้น ไต่ยกปืนใหญ่ในการทำสงคราม คอยเห็นว่าการกำแพงเก่า ไม่
สามารถกำบังลูกกระสุนได้ จึงต้องทำอย่างใหม่ใหม่มั่นคง กำแพงเมืองจึงสร้างขึ้น
ใหม่ในแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดินั้น คงก่ออิฐถือปูน สันนิษฐานว่าคงมีทั้งป้อม
และแนวเชิงเทินกันทางเป็นตาแบบฝรั่ง เพราะในสมัยนั้น โปรตุเกสที่ชำนาญการ
ปืนไฟก็มีเข้ามาอยู่ในกรุงแล้ว^๒

เกี่ยวกับกำแพงเมืองนั้น กำแพงข้างวังหลวงด้านริมน้ำ เดิมมีชั้นเดียว
ครั้งศึกพระเจ้าอลองพญา สมเด็จพระเจ้าอู่ทองโปรดให้ก่อสร้างกำแพงที่ข้างวังลง
ในที่ริมน้ำอีกชั้นหนึ่ง ต่ำกว่าที่กำแพงเดิม กำแพงสายนี้ได้ตรวจพบแล้ว แต่อยู่ในที่
น้ำท่วมมาก ตามแนวกำแพงมีป้อม ตรวจพบแล้ว ๑๖ ป้อม เขาใจว่าจะมีมาก
กว่านี้ ป้อมนั้นตั้งอยู่ในที่สำคัญ เช่น ตรงแม่น้ำหรือทางรวมก็ก่อได้เป็นอย่างดี
ป้อมเหล่านี้ยังเหลือพอที่จะเห็นทรวดทรงสัณฐานได้ ๒ แห่ง คือ ป้อมเพชรแห่งหนึ่ง
ซึ่งนับได้ว่าได้รับการซ่อมเสริมอยู่หลายครั้ง ป้อมนี้เป็นป้อมใหญ่สำหรับป้องกันข้าศึก

ศูนย์วิจัยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑ ราชพงศาวดาร ฉบับหลวงประเสริฐ, หน้า ๔๕๗.

^๒ สมเด็จพระนเรศวรมหาราชานุภาพ, ไทยรบพม่า, หน้า ๒๑.

^๓ ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๓ "ตำนานกรุงเก่า" อนุสรณ์ในงานฌาปนกิจ
ศพ นางทองแถม กมลพันธ์ (พระนครศรีอยุธยา. ๒๕๑๕), หน้า ๒๕.

ที่จะมาทางน้ำ อยู่ตรงมุมพระนครด้านใต้ ป้อมนี้ก่อขึ้นออกไปจากแนวกำแพงหน้า
 ๓ วาเศษ กลางป้อมเป็นพื้นดินว่าง มีบันไดอิฐ ขึ้นเชิงเต็นในป้อม ตามเหลี่ยม
 ป้อมที่พื้นดิน มีประตูคุกออกเป็นรูปโค้ง มีรอยึกบานที่จะไขเปิดปิดเข้าออกได้ คุก
 หากว้าง ๔ ศอก สูง ๕ ศอก บนหลังคูกามีของทะเลตลอดชั้นไปถึงเชิงเต็น กับ
 ป้อมริมประตูขาวเปลือกอีกแห่งหนึ่ง เป็นป้อมกู่ตั้งอยู่ ๒ ฟากคอง แต่เล็กกว่า
 ป้อมเพชร กอຍอเหลี่ยมเขาเป็นหน้าบรรจบกัน คล้ายสมุดใหญ่ จึงเรียกว่า "ป้อม
 พังสมุด" บนป้อมเป็นพื้นอิฐตลอด ตามเหลี่ยมป้อมมีประตูคุกโค้ง เหมือนป้อมเพชร
 เขาใจว่าเมื่อมีข้าศึกมาตีพระนคร คงจะลากปืนใหญ่ออกตั้งยิงป้อมกันตามช่องคุก
 แต่ถาเมื่อเห็นจะเสียที ก็คงลากถอยปืนใหญ่ไปในป้อม เอาไม้แกนปักลงในช่องว่าง
 เป็นระเนียดปิดของคุกหากับหน้าบานประตู ส่วนบนป้อมก็คงจะตั้งปืนใหญ่ไว้ด้วยมีที่
 กว้าง นอกจากป้อมที่อยู่บริเวณกำแพงเมืองแล้ว มีขอสันนิฐานจากพระราช-
 ศาสดาว่า ยังมีป้อมอยู่นอกเมืองซึ่งเรียกว่า "ป้อมโพน" มีความกล่าวว่า เมื่อ
 ครั้งพระเจ้ากรุงหงสาวดีตะเบงขเวศย์ยกทัพเข้ามาตีพระนครในศักราช ๕๐๕ ครั้ง
 นั้นสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ โปรดให้เจ้าพระยามหาเสนาถือพลหนึ่งหนึ่งออกตั้ง
 ค่าย ณ บานนอกไม้ ป้อมทองนาหันตรา พระยาพระคลังถือพลหนึ่ง ตั้งค่ายป้อม
 ทายคุ พระสุนทรสงคราม เจ้าเมืองสุพรรณบุรี ถือพลหนึ่งหนึ่ง ตั้งค่ายป้อมจำปา
 ในการสงครามคราวนั้น สมเด็จพระศรีสุริเยทัยสิ้นพระชนม์ พม่าตั้งพลเข้าตีค่าย
 พระสุนทรสงครามแตก เสียค่ายและป้อมจำปา ซึ่งก็แสดงให้เห็นว่าเสียป้อมไปนั้น
 พม่าก็เข้าเมืองไปได้ จึงเห็นว่าป้อมจำปาไม่ใช่ป้อมตามกำแพงเมือง เป็นป้อม

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๖.

^๒ พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัดถเลขา, หน้า ๑๔๕.

นอกระนคร คงจะเป็นป้อมที่อยู่ปากตะวันตก เห็นอุ้งเท้าวัดการ้องขึ้นไป ตรงปากคลองวัดกุเขาทองสาม ซึ่งในเวลานี้ก็ยังมียากป้อมและวัดที่อยู่ในบริเวณนั้นก็เรียกกันว่าวัดป้อม ที่พระสุนทรสงครามออกไปตั้งอยู่ที่ป้อมนี้ ก็สำหรับจะป้องกันข้าศึกที่จะมาทางขนอนปากกุ เป็นป้อมชั้นนอกพระนครด้านตะวันตก และที่เจ้าพระยาจักรีไปตั้งค่ายที่ลุมพินีนั้น ก็คือไปตั้งปิดทางข้าศึกที่จะมาทางปากน้ำประสบ เป็นทางป้องกันทางฝ่ายเหนือ เจ้าพระยามหาเสนา ตั้งที่ป้อมทองนาหินตรา ก็คือไปตั้งสกัดต่อสู้อาศึกที่จะมาทางลำน้ำสักด้านตะวันออก พระยาพระคลังตั้งป้อมท้ายคู ก็คือตั้งที่ริมแม่น้ำตรงตำบลบางกะจะ เป็นกองป้องกันข้าศึกซึ่งจะขึ้นมาจากทางใต้ เป็นป้อมค่ายชั้นนอก ๔ ทิศพระนคร คล้ายกับป้อมปองปัจจาปิตร ป้อมปิดปัจจนิก ป้อมผดายุคัทรูราบ ป้อมปราบศัตรูพ่าย ป้อมท่าลายแรงปรปักษ์ ป้อมหักกำลังศัตรู ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าโปรดให้สร้างขึ้นเป็นป้อมภายนอกที่กรุง เพมหานนครสมัยนั้น

พระนครศรีอยุธยาราชธานีของไทย ซึ่งครองความเป็นอาณาจักรมาถึง ๔๑๗ ปีนั้น นับได้ว่าเป็นมหาอาณาจักรแห่งหนึ่งในบรรดาอาณาจักรด้วยกัน ในเอเชียอาคเนย์ เมื่อพิจารณาถึงสภาพทางภูมิศาสตร์ทั้งที่โลกความมาขวางตน จะเห็นได้ว่าอดีตพระมหाराชาทรงเลือกทำเลโคเหมาะสม ทั้งยังได้ทรงปรับปรุงสภาพของราชธานีเพื่อไว้ป้องกันศัตรูที่จะมารุกราน ด้วยมีคูเมืองขนาดใหญ่อันเป็นแม่น้ำล้อมรอบ เพื่อดึงดูดน้ำหลากก็จะป็นน้ำท่วมขานพระนคร เป็นเหตุให้ศัตรูได้รับความยากลำบากในการตีพระนคร ในยามที่ปีพระมหากษัตริย์อ่อนแอถึง เสียมาน

^๑ ประชุมพงสาวดาร ภาคที่ ๒๓, หน้า ๒๔ - ๒๕.

^๒ กรมศิลปากร, "เรื่อง ศิลปและภูมิลักษณ์อยุธยา" อธิบายแผนที่พระนครศรีอยุธยา, หน้า ๘๖.

เสียเมืองนั้น ก็ใช้ว่าศัตรูจะเข้ากรุงศรีอยุธยาได้ง่าย ๆ ก็หาไม่ ครั้งเมื่อครั้งสม
เด็จพระมหินทราธิราช พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองยกทัพมาตีกรุงศรีอยุธยา ได้
จัดทัพเข้ามาถึง ๗ ทัพใหญ่ ๆ ทั้งยังไต่หัวเมืองเหนือไปเข้ากับทางพม่าอีก ใน
บันทึกของพระราชพงศาวดารพม่าเอง ก็บอกกล่าวถึงความลำบากยากเย็นของการ
เข้าตีกรุงศรีอยุธยา ดังนี้ว่า

พระราชธาตุมหาราชตรีสีหขุมมยุทรมนตรี และไปรคิให้พระมหา
ราชาและท้าวระอูแม่ทัพนายกองนั้น ๆ กราบทูลแนะนำว่า ทาง
ที่จะตีกรุงศรีอยุธยาให้ได้นั้น อย่างไรจึงจะดี พระมหา
ราชากราบทูลให้ระคมพลเข้าโหมทัพปล้นเอาให้ได้ในถักเดียว ด้วย
การตีพระมหานครสยามนั้นมิใช่ของง่าย เพราะมีภูเขาราคีล้อมรอบ
อยู่เขาโรมเป็นปราการใหญ่ดีกว่าใจมตีขย ๆ เพราะจะล้อมนั่งไว้
ก็เป็นการยากที่จะยกและเลี้ยงทหารถึงกวากังลานกัน

แต่พระเจ้าหงสาวดีไม่เห็นชอบ ด้วยว่ากรุงศรีอยุธยามีแม่น้ำล้อมรอบ
เป็นที่ลุ่มต่ำมั่นคง ไม่เหมือนเมืองอื่น ถ้ายกเข้าตีทุกด้านจะเสียผู้พลคนตายมาก จึง
ทรงให้เขาคีทางคานตะวันออกคานเดียว ด้วยคูเมืองยังแคบ คานอื่นไหลคอบเอา
ไว้

ในเรื่องการเขาคีนั้น พระราชพงศาวดารพม่าระบุตรงกับทางฝ่ายไทย
ว่า พระเจ้าบุเรงนองทรงเขาคีทางคานตะวันออก แต่มีใชว่าเพราะคูเมืองแคบ
แต่เป็นเพราะว่า

เมืองอันคงค และ เมืองทักษิณแห่งพระนครนั้น คูพระนครแคบ

^๑ กรมพระยานราธิปประพันธ์พงศ์, พระราชพงศาวดารพม่า, เล่ม ๑ หน้า ๒๒๕

^๒ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ, ไทยรบพม่า, หน้า ๕๕.

๑. กล้วยต้มก็ตั้งรูกกลงไปติดขี้ผึ้งน้ำกรงพระนคร แรกกันตะวันออกแม่
 น้ำควาง จึงขามแม่น้ำเขาไปกึ่งกาย ๗ ขานพระนคร เมื่อกุ้ง
 กายและหอรบสำเร็จแล้ว ก็ยกปืนใหญ่ขึ้นยิงโหมยิงกรากเขา
 ไปในพระนคร ทำให้สถานต่าง ๆ ในกรุงศรีอยุธยาเสียหายมาก
 โคเคียวมั่ววุ่นวายโดยทัพลทหาร เขาเป็นปลัดพระนคร เป็นหลาย
 ครั้ง แต่ก็ตองเสียรัชูด บวชเจ้บวมตายลงคราวละมุก ๆ ทุก
 ครั้ง หาสำเร็จไม ควยเป็นใหญ่อยู่ในกรุงระคมยิง นาสยคสยของ
 นัก... จึงทรงให้ขุนคิน เป็นโลกขึ้นให้สูงกวากำแพงกรุงศรีอยุธยา
 และเข็นปืนใหญ่ขึ้นไปตั้งยิงพระนครมิให้หยุดหยอน แต่ไม่เห็นผล
 มีชัยแปลกขึ้นอย่างไร ควยชาวสยามหรือมกกันทอคชีวิตป้องกัน
 อย่างฉลาดและสามารถพร้อมเพรียงกันยิ่งนัก"

ข้อสังเกตคือ ไม่มีการกล่าวถึงการมกเมือง ดังที่ปรากฏในพระราช-
 พงศาวดารไทย ตรงกันหลายฉบับ แต่ในคำให้การชาวกรุง เกาไมกล่าวถึง และ
 ในพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐซึ่งในคำอธิบายโดยสมเด็จพระยา
 คำรงราชานุภาพ ทรงให้สังเกตในเรื่องศึกพระเจ้าหงสาวดี ครั้งแผ่นดินพระ
 มหาจักรพรรดิว่า พงศาวดารฉบับอื่นไม่มีพระนามพระเจ้าหงสาวดี ทำให้เข้าใจ
 ว่า พระเจ้าหงสาวดีที่มาศึกกรุง เกา คือพระเจ้าหงสาวดีลิ้นคำ พระองค์เดียว
 แต่ความในพงศาวดารพม่ามี ๒ พระองค์ พงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐมีตรงกับ

ศูนย์วิทยพัทยาการ

๑. กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, เรื่องเดิม, หน้า ๒๖๕ - ๒๖๖.

๒. กล่าวแต่เพียงว่า, "เมื่อตีหัวเมืองเหนือโค่นแล้วก็ยกเข้าล้อมกรุงศรี-
 อยุธยาทั้ง ๔ ด้าน ส่วนทางภายในพระนครศรีอยุธยานั้น ก็ได้จัดการป้องกันไว้
 เป็นสามารถ พระเจ้าหงสาวดีให้เขาคีหักเป็นหลายครั้งก็ยังไม่ได้ จึงให้ตั้งล้อม
 พระนครอยู่" จากคำให้การชาวกรุง เกา, หน้า ๔๖.

พงศาวดารพม่า ในพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ ใ้ฉบับที่กเหตุการณื
ตอนพระเจ้าบุเรงนองยกทัพมาตีไทยว่า

ศักราช ๕๓๐ มะโรงศก (พ.ศ.๒๑๑๑) ในเดือน ๑๒ นั้น พระ
เจ้าหงสายกพลมาตีเมืองหงสา ครั้งถึงวันพุธ ขึ้น ๑ ค่ำ
เดือน ๑^๒ พระเจ้าหงสาเดินทางมาถึงกรุงพระนครศรีอยุธยา นั้น สม
เด็จพระมหาจักรพรรดิเจ้าทรงพระประชวรหนัก และทรงสน
สนมเด็จพระเจ้าลูกเธอ พระมหินทราธิราช ครัสมีไคนำพาการ
เก็ก... ครั้งถึงศักราช ๕๓๑ มะเส็งศก (พ.ศ.๒๑๑๒) ณ วัน
อาทิตย์ แรม ๑๑ ค่ำ เดือน ๕ เพลารุ่งแล้วประมาณ ๓ นาฬิกา^๓
ก็เสียดกรุงพระนครศรีอยุธยา

ข้างต้นนี้มีใ้กล่าวถึงการถกเมืองเคย ทั้งเมื่อพิจารณาถึงประมุขพม่า-
ศาวดารภาคที่ ๒๓ ซึ่งกล่าวถึงการขยายกาแพง เมืองล้านตะวันออกไวว่า

กำแพงเดิมก่อนแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ กั้นเหนือถึง
แต่พระราชวังคงจะไปตามแนวถนนปูมะนาวแล้วไปเดี่ยวที่มุม
ใต้ประตูอรุณชัย วกลงไปข้างในทางจากถนนรอบกรุง เคย
นี้ถึงป้อมเพชร แต่ป้อมเพชรมาตามทางริมน้ำ ที่ใต้ที่ประตูวันศุก
บรรจบที่ใต้เหนือจกคลองท่อ ที่ฝั่งแม่น้ำวังจันทร์ เกษมเดียวกัน อยู่
นอกพระนคร และเหตุที่กำแพงเดิมอยู่หลังวังวังจันทร์ เกษม ห่าง
จากแม่น้ำเดียวกัน เขาไปมากนั้น กูเห็นจะเป็นควยครั้งแรกสร้าง
กรุง ที่แฉวงจะเป็นทากทราย และล้าราบคุ่มมาก เพราะใน

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑ สบเด็จพระมหาจักรพรรดิเจ้าทรงพระประชวรหนัก, "คำอธิบาย", ในพระราชพงศาว
ดารฉบับหลวงประเสริฐ, หน้า ๔๘๖.

^๒ แสดงว่าเดินทัพจากพม่ามาไทย ไม่เกิน ๒ เดือน.

^๓ คงจะเริ่มที่ตั้งแต่หัวค่ำ ในกรุงละระคุ่มกันป้องกันอย่างเต็มที่ กว่าพม่า
จะเข้าได้ก็ร่วมย่ำรุ่ง. ^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๖๐ - ๔๖๑.

เวลานี้ เมื่อขลุ่ยกลง ไปลึกสักกอก เกือบ ห้า ฟันต่าง เป็นทราย ครั้น
 มาภายหลังที่ถอนขึ้น ชานพระนกรกว้างออกไป จึงไต่สร้างเพนียด
 ที่จับข้างขึ้นระหว่างวังจันทร์ เกษม กับที่ตั้ง เป็นวัดขุนแสนวัดของ
 เดียวนี้... ในแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ เกิดศึกหงสาวดี
 ตีพระนกร คงจะทรง เห็นว่า การที่ไวชานพระนกรกว้าง ปล่อยให้
ให้กำแพงกับคูทางกัน ย่อมเป็นทางให้ชานที่ถ้ามุมกำแพง ไต่กาย
เพราะใกล้ทางปืน จึงโปรดให้ขยายกำแพงพระนกรออกไปตั้ง
 ถึงขอบริมน้ำ แต่ครั้งนั้นเห็นจะยังไม่แล้วเสร็จ มาเมื่อจุลศักราช
 ๙๒๔ ปี ในแผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชา จึงปรากฏว่าให้ทำ
 กำแพงอีกกราวหนึ่ง ก็เห็นจะทำเพิ่มเติมกำแพงที่ค้างมาในแผ่นดิน
 สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ นั้นเอง กำแพงใหญ่ตอนที่ยกออกมา
 แยกจากกำแพง เกาที่หาสืบ เบี้ย ลงเอาวัชรวงษ์ประคิษุ ฐานและที่
 ซึ่งภายหลัง เป็นวัดขุนแสน วังจันทร์ เกษมไวชานในแล้ววกลงไป
 บรรจบป้อมเพชร ซึ่งเป็นถนนรอบกรุงที่ในคืนกันไปมาอยู่ทุกวันนี้
 ส่วนกำแพง เดิมที่อยู่ภายในหลังวังจันทร์ เกษมเอาไป คงจะเรือ
 ปรายลงเป็นถนนในพระนคร คงเป็นถนนป่ามะพร้าวข้างวัดหลัก
 ผลาชัยแน่

ด้วยความเคารพศอมติและความเห็นของนักประวัติศาสตร์ในอดีต ตลอดจน
 ทั้งครูอาจารย์ ผู้ทำวิทยานิพนธ์นั้นมีความเห็นว่า ในสงครามคราวเสียกรุงครั้งที่ ๑
 นั้น ทางฝ่ายพม่ามีโคกมณฑลท่าทางข้ามคูขื่อหน้า ด้วยเหตุผลที่ว่า

๑. พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ ตรงกับพงศาวดารพม่าที่มี
 ไต่กล่าวถึงการถกคุแลย ทั้งในคำให้การชาวกรุงเก่าก็มีไต่กล่าวถึง
 เช่นกัน
๒. ทางพงศาวดารพม่าเอง ก็กล่าวแต่เพียง "ข้ามแม่น้ำมาตั้งค่ายชาน
 พระนกร"

- ๓. มีการขยายกำแพงเมืองทางด้านนี้ออกไป ในสมัยสมเด็จพระมหาธรรมราชา เพราะอาจจะทรงเห็นว่า ข้ามตามเขามาตั้งค่ายได้ ง่าย และตั้งหอรับยิงเข้าไปในเมืองได้ทันที
- ๔. เป็นที่ทราบกันอย่างแน่ชัดว่า พระเจ้าบุเรงนอง ทรงเป็นกษัตริย์นักรบที่มีความสามารถมาก การที่พระองค์จะยอบให้ทหารตายเพราะ อดคูเมืองก็ถึงที่พระราชพงศาวดารไทยบันทึกว่า

"พลแยกบุณดินคนหนึ่งๆจะเป็นบุณดินสักเว็กก่อนแปดก่อน พระเจ้าหงสาวดีศรีสวฯ เอาเถิดๆ จงไปบอกเจาหนาที่ให้ เรงคนชนบุณดินถมนนเขาไป ออย่าให้ขาด"

- คงจะเป็นไปไปใดที่จะยอมเสียทหารเพื่อการนี้ ถ้าเป็นจริงที่ว่าคูเมืองแถบนั้น คูบายที่จะข้ามคูเมืองก็คงเป็นมากกว่าที่จะถมนนข้ามคูเมือง ทั้งที่ปรากฏว่าใหญ่เป็นพื้นที่ถึงสามตำบลแล้ว แม้ทั้งแสนพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง คงจะไม่กระทำแน การที่จะทำทางข้ามคูเมืองนั้น ถ้าจะพิจารณาแล้วจะใช่หรือสะพานไม้ หรือใช้เรือ จะไม่สะดวกกว่า และประหยัดชีวิตไพร่พลมากกว่าหรือ
- ๕. การขณคินมาถมนคูเมืองที่เรียกว่า คูชื่อหนานัน มีใช้เรือง่าย ๆ และการที่คูเมืองจะว่าแคบตามกล่าว ก็น่าพิจารณาว่า คูชื่อหนานัน

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา, หน้า ๑๔๘. พระราชพงศาวดารฉบับพระพนรัตน์, หน้า ๑๐๖.

๒. เมื่อพระเจ้าบุเรงนองย้ายกองทัพหลวงมาตั้งที่ใกล้วัดมเหยงค์ ทรงไปรบที่กองทัพพระมหาธรรมราชาไปเพื่อวัดคัตตนาตาสงเขามาใหม่าก อางใน ไทยรบพม่า หน้า ๕๙.

แค้นจริงหรือไม่ เพราะว่าทรงที่ขุคนั้นเป็นแนวทางเดินของแม่น้ำ
สองสายด้วยกัน คือ แม่น้ำคพบุรี และแม่น้ำป่าสัก คูที่ขุคนั้นนี้เป็น
ทางตรง ยอมทำให้ทางเดินของน้ำตรง พลอยให้กระแสน้ำแรงขึ้น
ทำให้คูที่ขุคนั้นค่อย ๆ ขยายจนกลายเป็นแม่น้ำขึ้น ทำนองเดียวกับ
แม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณหน้าโรงพยาบาลศิริราชปัจจุบันเป็นต้น . ใน
ระยะที่พม่าล้อมกรุงอยู่นั้น เป็นช่วงที่น้ำเริ่มหลากมาจากทางเหนือ
แล้ว การถมคูมีไชเรื่องง่าย ๆ เพราะจะต้องทำเขื่อนกันน้ำเสีย
ก่อนแล้วจึงจะถมคูเมืองได้ การมาสร้างเขื่อนตามกลางกระแสน้ำเป็น
ใหญ่มีไชเรื่องง่าย ๆ ที่จะทำ

๖. ปัญหาที่แท้จริงสำหรับพม่านั้น คงจะมีไชเรื่องคูเมือง แต่เพราะเป็น
ไทยทางฝ่ายไทยยิ่งได้มีประสิทธิภาพ ทั้งทหารก็ยังเอาใจใส่ในการ
รบ ทางพม่าไม่สามารถจะฆ่านก่าพม่ารุ่งเขาไปได้
๗. ในสมัยเสียกรุงครั้งที่ ๒ ปรากฏแน่ชัดว่า พม่าทำสะพานข้ามมา

การที่นำปัญหาค้นคว้ามาพิจารณานั้น ก็เพื่อแสดงให้เห็นว่ากรุงศรีอยุธยา
นั้น มีสภาพเหมาะทางยุทธศาสตร์เพียงไร เพราะในศึกเสียกรุงครั้งที่ ๑ นั้น พระ
เจ้าบุเรงนองล้อมกรุงศรีอยุธยาตั้งแต่เดือนธันวาคม ปีมะโรง จนถึงเดือนหก ปีมะเส็ง
(๒๑๑๒) เป็นเวลา ๘ เดือน จึงตีกรุงได้ ทั้งการเสียกรุงนั้นก็เพราะไทยแตกแยก
กันเอง จะโดยทางหัวเมืองฝ่ายเหนือ หรือจากการทรยศของพระยาจักรีก็ได้ เป็น
ปัจจัยที่ทำให้ไทยต้องเสียกรุงไปอย่างน่าเสียดาย

ในการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๒ สมัยพระเจ้าเอกทัศนั้น พม่าได้ตั้งล้อม
กรุงนานถึง ๑ ปี ๒ เดือน จึงเข้ากรุงได้ โดยก่อนที่จะเสียกรุงนั้น

"แม่ทัพจึงให้นายทัตนายกองค่ายวัดสามวิหาร วัดพระเจดีย์แดง
วัดมณฑป เกษพพลทหารยกเขามาทำสะพานเรือข้ามแม่น้ำที่หัว
รอ ริมป้อมมหาไชย เอากระดานไม้ตาลตั้งเป็นคานับหลังนั้น

พานทั้งสองข้าง กันทางปืนเข้าพระนคร แล้วยกพลข้ามสะพาน
เรือกษัตริย์วางกำแพงเมือง ให้ตั้งกายรั้วป่าลาหินนอกกำแพง
แล้วให้ชุกคูเมืองกรุงไปตามยาวโคจรากำแพง"^๑

การที่พระนครศรีอยุธยาแตกในครั้งที่ ๒ นั้น ไซ้ว่าจะเป็นจุดอ่อนของตัวเมืองก็หาไม่ แต่เพราะว่าพระนครถูกพม่าล้อมนาน จนทหารและประชาชนเกิดความอ่อนเปลี้ย ทั้งเสบียงก็จืดจืด ตลอดจนแม่ทัพนายกองที่เหลื่ออยู่ในสมัยอยุธยาตอนปลายนั้นหลายคน ควบถูกข่าเอาในสมัยผลัดแผ่นดินในรัชกาลก่อน ๆ เสียมาก จึงหาคนที่จะมาช่วยคิดวางแผนเรื่องป้องกันกรุง เหมือนดังแต่ก่อนได้น้อย กษัตริย์ก็อ่อนแอ นินหน้ายังไม่สนใจการรบเปื่องเอาเลย กรุงศรีอยุธยาจึงต้องสิ้นสุดความเป็นอาณาจักรมาแต่บัดนั้น

นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงมีพระราชนิพนธ์เกี่ยวกับกรุงศรีอยุธยาไว้ว่า

"เมื่อครั้งสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ จะสร้างกรุงนี้ ได้เสาะ
แสวงหาภูมิประเทศ เป็นที่ก่อสร้างก็ดูดีอยู่แล้ว...
มีลำน้ำล้อมรอบ ในเกาะกลางที่ตั้งเป็นพระนครนั้น กว้างใหญ่
เป็นบานเรือน และที่สะสมเสบียงอาหาร ไคมาก... ที่ทุ่งสุวาก็
มาตั้งกรุงหลายครั้ง เมื่อครั้งจะเสียดูกรุงในครั้งแรก แต่ตั้งล้อม
ถึง ๓ ปี* จึงทำสะพานข้ามนำเขาทุกเอาพระนครไค ครั้น
เมื่อเสียแก่พม่าครั้งหลัง ผู้บัญชาการกองนั้น ๒ ปี
จึงไคพระนคร"^๒

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑ พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา, หน้า ๒๕๖.

^๒ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ทรงวิจารณ์เรื่องพระราชพงศาวดาร อนุสรณ์งานสถาปนากิจศพ นายพงษ์เจริญ สงศิริ (พระนคร. ๒๕๑๖) น หน้า ๒๓ - ๒๔.
* อันที่จริงประมาณ ๕ เดือนเท่านั้น.

๖. ผู้นำ - ในฐานะผู้รับผิดชอบการสงคราม

ผู้นำในที่นี้หมายรวมถึงพระมหากษัตริย์ที่ทรงปกครองอาณาจักรในยามที่
 ปกติและยามสงคราม พระมหากษัตริย์ในอดีตทรงอยู่ในสภาพรับผิดชอบต่อประเทศ
 ทุกวิถีทาง นับแต่สังคม เศรษฐกิจ และการเมือง ทั้งนี้ในยุคโคสมีย์โคที่อาณาจักร
 ของไทยและพม่าได้พระมหากษัตริย์ที่ทรงมีความสามารถ ก็จะทำให้อาณาจักรรุ่ง
 โรจน์ทั้งทางด้านสังคม เศรษฐกิจและการเมือง ในทางการเมืองทรงแผ่พระราช
 อาณาเขต โภยกาศัยพระ ราชอำนาจอันเป็นที่เกรงขามของอาณาจักรใหญ่น้อยรอบๆ
 อาทิ พม่าในสมัยพระเจ้าอนิรุช, พระเจ้าตะเบงชเวต, พระเจ้าบุเรงนอง, พระเจ้า
 อคองพญา และพระเจ้ามังระ ในส่วนของไทยนั้น ก็นับแต่ปฐมกษัตริย์แห่งกรุงศรี-
 อโยธยา คือ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑, สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ, สมเด็จพระ
 นเรศวร, สมเด็จพระนารายณ์ เป็นอาทิ ที่ต่างก็ทรงเป็นวีรกษัตริย์ ปกครองและ
 บริหารประเทศด้วยความสามารถ เป็นผลให้บ้านเมืองเจริญรุ่งเรือง ตลอดจนทั้งอา
 ณาจักรก็ขยายไปกว้างขวาง

ในที่นี้จะขอกล่าวถึงผู้นำเฉพาะทางด้านทหาร ซึ่งผู้นำอยู่ในฐานะ
 จณฑทัพบ เป็นผู้บังคับบัญชาสูงสุดในกองทัพ ถึงแม้ว่าสงครามบางครั้ง ผู้นำนั้น ๆ จะ
 มีใจเป็นแม่ทัพไปเอง แต่ก็อยู่ในแผนการของผู้นำนั้นที่จะกำหนดตัวแม่ทัพนายกอง
 ไปแทน อยางไรก็ดี สงครามระหว่างไทยกับพม่านั้น ส่วนใหญ่แล้วกองทัพที่จะไป
 ทำสงครามมักจะเป็นกองทัพกษัตริย์แทบทุกครั้ง เพราะว่าการบังคับบัญชาและการ
 ปฏิบัติยอมเป็นกิจสำคัญของผู้นำทัพ เพราะถึงแม้ว่าแผนการรบจะวางไว้เรียบ
 รอยสักเพียงใด ถ้าการบังคับบัญชาและการปฏิบัติดำเนินไม่สมประสงค์แล้ว การ
 รบจะบังเกิดผลดีไม่ได้เลย การบังคับบัญชาและการปฏิบัติยอมต่อเนื่องกัน คือถ้า
 การบังคับบัญชาดี การปฏิบัติยอมจะดีตาม ถ้าการบังคับบัญชาไม่เรียบร้อย ก็จะทำ
 ให้การปฏิบัติดำเนินไปในทางที่ผิด และนำมาซึ่งความไม่สมประสงค์ด้วย

- ผู้นำในฐานะแม่ทัพผู้บังคับบัญชากองทัพ จักต้องมีลักษณะดีหลายประการ
- อาทิ
๑. มีความรู้และประสบการณ์ในการสงครามเป็นอย่างดี
 ๒. มีความเด็ดขาด ไม่ลังเล
 ๓. มีความคิดที่ชักสินใจใคร่รวดเร็ว และรอบคอบ
 ๔. มีจิตวิทยาเลิศล้ำ
 ๕. มีความกล้าหาญ และอดทนเป็นเยี่ยม

ในการทำสงครามระหว่างไทยกับพม่า นั้น ปัจจัยสำคัญที่อำนวยความสะดวกสงครามก็คือ "ผู้นำ" แต่อย่างไรก็ดี ในยามที่ฝ่ายใดมีผู้นำที่มีความสามารถ ก็มักจะยกทัพมาตีอีกฝ่ายหนึ่ง เพราะทางฝ่ายที่ยกมาตีย่อมรู้ว่าผู้นำอีกฝ่ายหนึ่งเป็นอย่างไร อาณาจักรใดที่พระมหากษัตริย์อ่อนแอ ก็ย่อมเปิดโอกาสให้ชาติก๊กทัพมารุกราน ทั้งยัง เป็นสาเหตุที่ทำให้รักษาอาณาจักรไม่ได้

สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ทรงนิพนธ์พระราชประวัติของสมเด็จพระนเรศวร โคตรหงส์เขียนอธิบายเบื้องต้นไว้ว่า

ประเทศต่าง ๆ ย่อมมีวีรบุรุษเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ในบางสมัย และยอมจกจำอธิการของพระเจ้าแผ่นดินเช่นนั้น เพื่อเชิดชูพระเกียรติไว้ในเรื่องพงศาวดารของประเทศ บางทีก็แต่งเป็นเรื่องพระราชประวัติเพิ่มขึ้นต่างหาก มีอันกั้นอยู่มาก สังเกตในเรื่องประวัติของวิรมหาราชทั้งหลาย ก็มีเค้าคล้ายกันหมด คือบ้านเมืองต้องยุคเข็ญ จึงมีวิรมหาราชอย่าง ๑ วิรมหาราชยอมเป็นบุรุษพิเศษ มีสติปัญญา และความกล้าหาญ เคยเกี่ยวข้องกับผู้อื่นมากในอุปนิสัยอย่าง ๑ และทำให้ผู้อื่นเชื่อถือไว้วางใจในพระปรีชาสามารถมั่นคงอย่าง ๑ จึงสามารถบำเพ็ญอธิการภูมามานเมืองและ

แต่ราชอาณาเขตจนเป็นพระราชธานีไว้

สำหรับในกรณีที่ผู้นำอันนั้น ย่อมเป็นหนทางให้เสื่อมเสียอริปไตยของ
ชาติ ดังจะขอกล่าวถึงสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ กษัตริย์ไทยที่ครองกรุงศรีอยุธยาพระ
องค์สุดท้าย ในฐานะที่พระองค์ไปมีความเป็นผู้นำในการบริหารบ้านเมือง จึงทำ
ให้ราชอาณาจักรของไทยต้องพินาศไป

พระเจ้าเอกทัศทรงเป็นพระราชโอรสของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ
เมื่อสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนเสนาพิทักษ์สิ้นพระชนม์ด้วยอายุหา
(ถูกโบย) เจ้าฟ้ากรมขุนอนุรักษ์มนตรี (เจ้าฟ้าเอกทัศ) อยู่ในตำแหน่งที่จะได้
เป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล แทนเจ้าฟ้ากรมขุนเสนาพิทักษ์ตามราชประ
เพณี แต่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศไม่ทรงยินยอม ตรัสว่า

กรมขุนอนุรักษ์มนตรีนั้นโงกเขลา หาสติปัญญาและความเพียรมิได้
ถ้าจะให้ดำรงฐานาถักคิมหาอุปราช สำเร็จราชกิจทั้งนั้น บ้าน
เมืองก็จะเกิดภัยพิบัติฉิบหายเสีย^๒

จึงทรงสถาปนาเจ้าฟ้ากรมขุนพรพินิตผู้เป็นอนุชาขึ้นแทน และโปรดให้
เจ้าฟ้ากรมขุนอนุรักษ์มนตรีผนวชเสีย เมื่อสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศสิ้นพระ
ชนม์ ก็ลาผนวชออกมา ทางเจ้าฟ้ากรมขุนพรพินิตก็ถวายราชสมบัติ แลเสด็จออก
ผนวชแทน แต่แล้วเมื่อเกิดสงครามพม่าสมัยกษัตริย์อลองพญา ก็ต้องลาผนวชมา
ช่วยรักษายานเมือง ควบพระเจ้าเอกทัศไม่รู้อการบ้านเมืองเลย เมื่อเสร็จศึกสงคราม
เจ้าฟ้ากรมขุนพรพินิตก็ลาไปผนวชอีก จนได้ชื่อว่า "ขุนหลวงหาวัด" ในครั้ง

^๑ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชานุภาพ, พระราชประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช
หน้า ๒.
^๒ พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา, หน้า ๒๔๑.

สงครามเสียกรุงครั้งที่ ๒ นั้น ไก่มีบันทึกของบาทหลวงฝรั่งเศสที่ประจำอยู่ ณ
กรุงศรีอยุธยาไว่ว่า

พระเจ้ากรุงสยามทรงสนพระทัยอยู่แต่กับนางห้าม อยู่ในพระ
ราชสำนักชั้นใน มิได้เอาพระทัยใส่กับความทุกข์ยากของราษฎร
เลย

นอกจากจะไม่เอาพระทัยใส่กับการสงครามปกป้องบ้านเมืองแล้ว ยังทรง
กลับซัดขวางการป้องกันพระนครเสียอีกด้วย ดังปรากฏในบันทึกจดหมายเหตุว่า

ประจวบทุกหน้าที่มิไต่ยิงธนูเข้าก็

แผ่นดินอันอยู่หน้าวัดพระแก้วไต่ยิงธนูมา ครั้งหนึ่งตองคาคโตะมิไต่ยิง
ให้แจ้งศาจากอน

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงบรรยายความเห็นตอนนี

ว่า

เรื่องยิงปืนไม่เป็นปลายกรูๆ เกานี้ ดูเล่าตองกันมากนัก เครื่อง
สกัดอาวุธเห็นจะขัดสนมาก อย่างไขว่เขวกัน มีปืนไม่มีลูก มีลูกไม

๑. ม. ตูบปง "วาระสุกท้ายของอยุธยา", ส. ศิวลักษณ์ (แปล) หน้า ๕๐.

๒. กรมศิลปากร, จดหมายเหตุความทรงจำและพระราชวิจารณ์ พิมพ์ในงาน
พระราชทานเพลิงศพ พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงทิพยรัตนกิริฎกุลินี (พระนคร
๒๕๐๑) หน้า ๓๗.

มีปืน อาวุธที่จ่ายออกมากี่ตัวก็หมดทุกโหลม ปืนเอาไว้ยิงก็ถูกอัน-
ตรายเนื่อง ๆ แดกบาง คกรางบาง ยิงไม่ออกบาง ยิงไม่ไค
บ้าง เชื่อกันยากเห็นการยิงปืนยาวเสียเต็มที่ คราวนี้ก็เลยกลัว
ไม่มีใครจะมีใครกล้ายิงอยู่เองแล้ว ข้าเจ้านายและผู้คิดพากันสรวิง
สวายกลัวอะไรคอออะไรคองแต่พารองเป็นคนไป เป็นปกติของผู้ค
ชั้นนั้น

คำที่เรียกแผนกันคน หมายถึงความว่าเจ้ากรุงธนบุรี จะยิงปืน
ทองบอกศาลา มีในที่อื่นคล้ายกัน เช่นจดหมายหลวงอุดม

สมคังที่กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท ได้พระราชนิพนธ์คำกลอน
เพลงยาวซึ่งตัดพ้อภักษัตริย์และขุนนางเมื่อคราวเสียกรุง มีความตอนหนึ่งว่า

สุภาพู้ท่านกล่าว เป็นราวมา	จะแต่งกึ่ง เสนาธิบตี
ไม่ควรรอุยให้อัครฐาน	จะเสียดการแผนดินกรุงศรี
เพราะไม่ฟังคำนานโบราณมี	จึงเสียที่เสียวงศกัมตรา
เสียยี่เสียศักดิ์นักเรศ	เสียตั้งนิเวศน์วงศ์
เสียทั้งตระกูลนานา	เสียทั้งไพร่ฟ้าประชากร
สารพืดจะเสียสุก	ทั้งการยุทธก็ไม่เตรียมมือสอน
จึงไม่รู้จักพระนคร	เหมือนหนอนเบียดไทประจำกรรม

ความเป็นผู้นำของวีรภักษัตริย์ไทยตั้งแต่อดีตมา มีหลายพระองค์ แต่ละพระ
องค์ทรงเป็นห่วงถึงอนาคตของชาติ จึงทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจในการสร้าง
สรรประเทศชาติในแง่ต่าง ๆ ด้วยความเห็น้อยยาก ในยามสงบทรงปกครองประ
เทศอย่างสุขุม เพื่อความมั่นคง ในยามศึกสงครามก็ทรงนำทัพออกป้องกันประเทศ
อย่างเด็ดเดี่ยวและกล้าหาญ สมที่เรทั้งหลายควรจะได้สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ
ของพระองค์ท่าน ที่ทำให้ประชาชาติอยู่เป็นสุขมาจนทุกวันนี้

ที่ควรจะกล่าวพระนามให้ปรากฏพระองค์หนึ่ง คือ "สมเด็จพระนเรศวร" ซึ่งตลอดพระชนมายุของพระองค์คงอยู่ท่ามกลางศึกสงครามโดยตลอด เมื่อยามศึกสงคราม ทรงมีความเป็นผู้นำอย่างสมศักดิ์ศรีจอมทัพไทย ทั้งในทางยุทธศาสตร์และยุทธวิธี เช่นการวางแผนและนำทัพ เกรี้ยมพล การใช้กลยุทธ์ นำรบ และจิกวิทยา คงปรากฏข้อความในพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐว่า

ณ วันพุธขึ้น ๒ ค่ำ เดือน ๒ เพลาเที่ยงคืนแล้ว ๒ นาฬิกา สมบาท เสด็จพยุหยาตราไปตั้งทัพตำบลสามชนอน ครั้งนั้นเบิกธงสาแตกพายหนีไป^๑

กักราช ๕๔๗ ฤๅกาถก (พ.ศ. ๒๑๒๔) พระเจ้าหงสาวดียกพลลงมาครั้งหนึ่งแล้ว ตั้งทัพตำบลสะเกษ และตั้งอยู่แต่ ณ เดือนยี่ ถึงเดือน ๔ ครั้นถึงวันพุธขึ้น ๗ ค่ำ เดือน ๕ เวลารุ่งแล้ว ๔ นาฬิกา บาท เสด็จพยุหยาตราตั้งทัพชัยตำบลหมพดี แล ณ วันเสาร์ขึ้น ๑๐ ค่ำ เดือน ๕ เสด็จจากทัพชัยโดยทางชลมารคไปทางปากโมก มีนกกระทิงบินมาท้งชายขวา เบียดันมาก นำหน้าเรือพระที่นั่งไป ครั้นถึงวันพฤหัสบดีแรม ๑๔ ค่ำ เดือน ๕ เสด็จทรงช้างพระที่นั่งพลูายมงคดทวีป ออกคางมาท้งปวงอยู่ ณ ริม นำ และพระอาทิตย์ทรงกลด และรัศมีกลดนั้นส่องลงมาท้งข้างพระที่นั่ง มีทรงสัตตฐานประจุกงู ๖ กลดนั้น มากันข้างพระที่นั่ง ครั้งนั้นตั้งทัพพระเจ้าหงสาวดี ซึ่งตั้งอยู่ตำบลสะเกษนั้นแตกพายหนีไป^๒

วันจันทร์แรม ๑๔ ค่ำ เดือน ๕ (กักราช ๕๔๘) เสด็จโดยทางชลมารคไปที่ชุมหาอุปราช อันตั้งอยู่ชนอนบางตนวนั้น แยกพายลงไปตั้งอยู่ ณ บางกระดาน วันศุกร์แรม ๑๐ ค่ำ เดือน ๖

^๑ พระราชพงศาวดาร ฉบับหลวงประเสริฐ, หน้า ๕๖๔ - ๕๖๕.

^๒ พระราชพงศาวดาร ฉบับหลวงประเสริฐ, หน้า ๕๖๔ - ๕๖๕.

เสด็จพระราชดำเนินออกไปที่ห่มหาอุปราชา จันลงไปถึงอยู่ ณ
 บางกระถางนั้นแตกพวยไป วันพฤหัสบดีขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๗ เสด็จ
 พระราชดำเนินพยุหยาตราออกไปถึงทัพชัย ณ วัดเกษ และตั้ง
 ค่ายชุกชุมเป็นสามารภ วันพฤหัสบดีขึ้น ๔ ค่ำ เดือน ๗ เสด็จเป็นใหญ่
 ลงสำเภารุ่งไปยังเอาค่ายพระเจ้าหงส์ฯ ๆ ถานมิโค ถัดเล็กทัพ
 ไปตั้ง ณ ปาโมกใหญ่ วันจันทร์ขึ้น ๑๐ ค่ำ เดือน ๘ เสด็จพระราช
 ดำเนินออกไปที่ทัพชาติกันนั้นแตกพวย และไล่ทันแทงชาติ เขาไป
 จนภายหลังพระเจ้าหงส์ฯ วันอังคารแรม ๑๐ ค่ำ เดือน ๘ เสด็จ
 พระราชดำเนินออกตั้ง เป็นทัพชุม ณ หงษ์หลุมพืด และออกที่ทัพชา
 ศึกครั้งนั้น ไครบพุ่งทะลุมบอนกันกับมาพระที่นั่ง และทรงพระแสง
 ทวนเข่ง เหลวทวารกาย ครั้นเช้าศึกแตกพวยเขาค่ายและไล่ทัน
 แทงชาติศึกเขาไปจนถึงหน้าค่าย วันจันทร์แรม ๑๐ ค่ำ เดือน ๓
 เพลานาฬิกาหนึ่งจะรุ่ง เสด็จยกทัพออกไปที่ทัพพระยานคร ซึ่งตั้ง
 อยู่ ณ ปากน้ำมุกเดานัน ครั้นนั้นเขาค่ายทัพโคเคิงในควย และขา
 ศึกพวยหนีจากคชาชาติเสียสิ้น และพระเจ้าหงส์ฯ เล็กทัพคืน
 ไป และพระยาละแวกมาตั้ง ณ บางชาย ครั้นนั้นเสด็จออกไป
 ชุมพลทั้งปวง ณ บางกระถาง เถึงวันพฤหัสบดีขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๓
 เพลาคูระโยก เสด็จพยุหยาตราจากบางกระถางไปตั้งทัพชัย ณ
 ชายเมือง และเสด็จไปละแวก ครั้นนั้นไครข้างมาชุกคนมาก

ที่กรุงฯ ๕๕๗ มะแมศก (พ.ศ. ๒๑๓๘) วันอาทิตย์ขึ้น ๓ ค่ำ
 เพลารุ่งแล้ว ๓ นาฬิกา ๕ บาท เสด็จพยุหยาตราไปเมืองหงส์ฯ
 ครั้งก่อน หันไม้ขมนาม กำบลดมหลิ ตั้งทัพชัยถ้ำมวงหวาน
 เถึงวันจันทร์แรม ๑๓ ค่ำ เดือน ๘ เพลาเที่ยงแล้ว เขาปลนหง
 สามีโค ทัพหลวงเสด็จกลับคืนมา

มีข้อที่น่าสังเกตรประการหนึ่งว่า ในความเป็นผู้นำของสมเด็จพระนเรศวร
 นั้น พระองค์มิได้ยึดมั่นถือนั้นในเรื่องโหราศาสตร์และไสยศาสตร์เท่าใดนัก ที่นำมา

ซึ่ง
 จะน่าจะเป็นไปเพื่อขวัญกำลังใจของปวงทหาร พระองค์ทรงถือมั่นในความ
 เกียรติยศของกองทัพเป็นหลักมากกว่า ดังปรากฏในพระราชพงศาวดารฉบับ
 หลวงประเสริฐว่า

ในวันพฤหัสบดี แรม ๓ ค่ำ เดือน ๕ ซ่างตั้นชวายุยส์ตีมิงกลและ
 ชวายุยส์ตีมิงกลแวงจ๊กรัตนชนกัน และงาซางตั้นชวายุยส์ตีมิงกล
 ลุยชวายุยส์ตีมิงกล และโอรสท่านายวาทามยวาทรา และมีพระราชโอง
 การตรัสว่าโคตกแตงการนั้นเสร็จแล้ว จึงเสด็จหยุดยวาทราไป

สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี วิจารณ์ของไทยอีกพระองค์หนึ่งซึ่งมีพระ
 ราชนิยมกิจทางด้านการสงครามมาก นับแต่ทำศึกขับไล่พม่าออกจากแผ่นดิน
 ไทย จนถึงรวบรวมอาณาจักรให้เป็นปึกแผ่น ย้ายราชธานีมาตั้ง ณ บริเวณบาง
 กอก (ธนบุรี) แม้จนปราบปรามปัจจามิตรทั้งในและนอกอาณาจักร ขยายดินแดน
 อาณาเขตกว้างขวางออกไป เป็นการสร้างพื้นฐานทางด้านการปกครอง การ
 เศรษฐกิจและชีวิตความเป็นอยู่ของประเทศไทยในยุครัตนโกสินทร์สืบมา ในการ
 ยกทัพไปปราบเมืองพุกไทมาต และเขมร เมื่อครั้ง ๒๓๑๔ ในจดหมายรายวันทั้ง
 ตอนหนึ่งแสดงให้เห็นถึงความเป็นผู้นำของวิจารณ์พระองคืว่า

ดูเมืองจันทน์ไวยวรนารถ ซึ่งเจ้าพระยาจักรีกราบทูลพระกรุณา
 ว่า ยุทธยอนแกลงการสงคราม ไหลงพระราชอาชญา รุ่งลงมาแต่
 ปากน้ำโพรงกระสังนั้น ปรักษาโทษถึงตาย จะไว้มิไต่จะเป็น
 เบียงอย่างสืบไป จึงสั่งให้ตุ๊กทีระเสี่ย... เพลาบ่าย ๓ โมง
 เศษ ข้าพหูละอองงาผู้ใหญ่ผู้นอญ ๒๒ คน ทำเรื่องราวกราบทูล
 พระกรุณาในใจความว่า ผู้มีชื่อกระทำผิดในราชการ เป็นมหันโทษ

ให้ลงพระราชอาชญาถึงสิ้นชีวิต ทั่วด้วยเกล้าอยู่แล้วฯ ข้า
 ทิ้งปวงขอพระราชทานชีวิต ไว้ทำราชการ แยกตัวออกจากพระเกษ
 พระคุณอีกครั้งหนึ่งนั้น จึงมีพระราชดำรัสเหนือเกล้าฯว่า ผู้จะ
 เป็นกษัตริย์ราชทานบำรุงอาณาประชาราษฎร์และแผ่นดินให้สม
 บูรณนั้น มีใจตั้งอยู่ในชนบทรรมนิยมพระราชบัญญัติ ทางพระ
 อุกเขขา ผิดแลมีโทษกระทำโทษ ชอบแลมีโทษ บานเมืองนั้นก็
 เสียไป แลไม่มีชื่อ ๕ คน กระทำ บัดนี้ผู้คุมประเวณีอันเป็น
 ธรรม คุกพญาเอราวัณก็เป็นอย่างอยู่ ในวามนี้ไวยเดียงมา
 จะไม่รักโกรนนั้นหาไม่ไค มาทว่าไพร่คนหนึ่งอันเป็นชาวอบขันธ์-
 เสมาเสียไปนั้น ก็มีความรักประจักษ์ชีวิต จึงทรงพระสัจยาธิษ-
 ฐานสาบานกอนหาพระอาจารย์วัดเทวัญ พระสงฆ์หลายรูป
 ว่าเป็นความสัจแห่งชาฯ ๆ ทำความเพียรมิไคก็คแตกาย และ
 ชีวิต ทั้งนี้จะปรารถนาสมบัติที่สถานอันไคหาไม่ไค ปรารถนาแต่จะ
 ใหลสมณะที่พรหมลัสทั่วโลกเป็นสุข อยู่ไคให้เบียดเบียนกัน ให้ตั้ง
 อยู่ในธรรมปฏิบัติ เพื่อกจะเป็นบัจจัยแก่โอรุธิญาณสิ่งเดียว ถ้าแล
 ผู้ไคอาจสามารถจะอยู่ในราชสมบัติ ไหลสมณะพรหมณ ประชา
 ราษฎร เป็นสุขไค จะยกสมบัติทั้งนี้ให้แก่มุคกอนั้น แลแล้วจะไป
 สรางสมณธรรมแต่ผู้เดียว ถ้ามิฉะนั้นจะปรารถนาที่ระแผลหทัย
 วัตถุสิ่งหนึ่งสิ่งไคจะไคแกมุนุ ถ้าแลมีสัจจะนำ ชาฯ มุสาวาท
 ขอให้คกไปยั้งอบายภูมิเกิด เมื่อแลคนทงปวงกระทำโทษผิดถึง
 จะนี้ กรันจะมีเอาโทษก็จะเสียชนบทรรมนิยมบานเมืองไปกรัน
 มีให้บั้นไคเอาเจ้าพระยา พระยา พระหลวงมาขอเป็นอันมาก
 เป็นมิรุจะคค

คร้สด้วยพระเทอคังนี้แล้ว จึงคร้ชแก่ชาทุลละอองฯซึ่งกรวม
 ทุลขอโทษนั้นว่า ราชการสงครามเมืองปาสักยังมีอยู่ ถ้าแลผู้
 เจ้าทงปวง จะพรอมกันไปค้เมืองปาสักกลายไคไค จึงคนโทษ
 ถึงตายนั้นก็จะคโทษไว้ ๑

๑ประมุขพงศาวดารภาค ๒๒ "จดหมายรายวันทัพสมัยกรุงธนบุรี"

พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ น.ต.หลวงจักรวิชานสันต์ (พระนาค ๒๕๐๓)

๓. การแก่งแย่งอำนาจทางการเมือง

ปัจจัยที่มีผลต่อการทำสงครามระหว่างไทยกับพม่าในประเด็นนี้ มองใน
 ด้านประวัติศาสตร์ของไทยได้อย่างชัดเจนว่า การสืบสันตติวงศ์ของพระมหากษัตริย์
 ไทยในตอนปลายสมัยอาณาจักรกรุงศรีอยุธยา นั้น มีส่วนทำให้อาณาจักรแห่งนี้เสื่อมลง
 ในทุกวิถีทาง อันเนื่องมาจากบรรดาขุนนาง แม่ทัพนายกอง ตลอดจนเชื้อพระวงศ์
 ต่างก็ถูกประหารไปอย่างมากมาย เมื่อมีการสืบสันตติวงศ์ครั้งหนึ่ง ก็จะมี
 การฆ่าล้างกันครั้งหนึ่ง จึงมีตองสงสัยเลยว่า กำลังคนในยุคหลัง ๆ ย่อมจะต้อง
 อ่อนแอลงไป ทั้งในแง่ของขวัญและกำลังใจ ตลอดจนทั้งความสามารถในการสู้รบ
 อันเป็นผลให้สงครามคราวเสียกรุงครั้งที่ ๒ นั้น ซากแม่ทัพนายกองที่สามารถ
 ตลอดจนผู้นำก็ไม่เอาชู้ระ ออึ่ง โดยที่มีการเปลี่ยนแปลงตัวข้าราชการผู้ใหญ่
 และผู้น้อยหลายระดับ ก่อให้เกิดปัญหาในการบริหารอาณาจักรให้ต่อเนื่อง ที่สำคัญ
 ข้าราชการที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการลงทะเลเบียนไพร่พล (ทำสารบัญชี) เปลี่ยนแปลง
 หลายคน ทำให้มีข้อบกพร่องเกี่ยวกับเรื่องทะเบียนที่จะเกิดคนเข้ารับราชการทหาร
 โดยมีแต่รายชื่อไม่มีตัวบุคคลบ้าง รายชื่อขาดหายไปบ้าง ความไม่เรียบร้อยของ
 บัญชีไพร่พลนี้ ก่อให้เกิดปัญหาเมื่อเวลาต้องการจะระดมทหารเข้าประจำการ ทำให้
 กระทบได้ไม่เพียงพอตามต้องการ กำลังของกองทัพก็พลอยอ่อนแอไปด้วย๑

วันวิดิศพอค้าชาวฮอลันดา ซึ่งเป็นผู้ที่เคยได้ร่วมสมัยในระหว่างนั้น ได้เขียน
 บันทึกถึงการแก่งแย่งอำนาจทางการเมืองในสมัยพระเจ้าปราสาททองไว้ว่า

"ภายหลังการสำเร็จโทษพระเจ้าแผ่นดิน และพระราชมารดา
 แล้ว ออกญาคลาโหมมีคำสั่งให้ประหารชีวิตทุกคนที่เป็นพวกพ้อง
 ของพระเจ้าแผ่นดิน รวมทั้งผู้มีใค้เข้าร่วมในการกบฏของตน
 คนอื่น ๆ นอกจากนั้นใค้ถูกเนรเทศบาง ถูกย้ายสังกัด กรมกอง
 หรือถูกถอดถอนออกจากตำแหน่ง ทรัพย์สินสมบัติของผู้ที่ถูกประหาร
 ชีวิตหรือผู้ที่ถูกถอดถอน ต้องถูกริบราชบาตร และนำไปแจกจ่ายกัน
 ในบรรดาพรรคพวกของออกญาคลาโหม โดยวิธีนี้ความเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่จึงเกิดขึ้นในอาณาจักรสยาม เพราะวาขุนนางผู้
 ใหญ่หลายคนต้องสูญเสียดีรภาพและทรัพย์สิน ในขณะที่เดียวกัน
 พวกไพร่จำนวนมากกลับกลายเป็นเสนาบดี และเป็นพวกที่

๑ความเห็นผู้ช่วยศาสตราจารย์บุษกร กาญจนจარი

มีอำนาจที่สุดในการสำนัก"^๑

การประหารพระชนม์ชีพที่มีอำนาจถึง ๒ พระองค์ติดกัน^๒ ทั่วระยะเวลาอันสั้น นับเป็นเรื่องระทึกขวัญ เพื่อแสดงความรู้สึกของผู้ที่มีมนุษยธรรมเหลืออยู่เป็นอย่างมาก แม้ไม่มีผู้ใดกล้าแสดงความรู้สึกเช่นนั้น หรือแม้กระทั่ง ในการที่คงสูญเสียเลือกเนื้อของกบฏวิเศษ^๓ เป็นอันมากเลย เพราะเพียงแต่สงสัยเท่านั้น กบฏเหล่านั้นคงไคร้โหมเสียแล้ว"^๔

นอกจากว่าจะมีการพิฆาตกลุ่มบุคคลที่เห็นว่าเป็นศัตรูแล้ว ยังมีการประหารกลุ่มบุคคลที่เป็นพวกเดียวกันอีกด้วยความระแวง ดังปรากฏว่า

"ฝ่ายพระเจ้าแผ่นดินสยาม เมื่อทรงเห็นว่าพระองค์มีชัยแก่วิราชศัตรู ทั้งไท่ทรงวางรากฐานกิจการบ้านเมืองเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ก็โปรดหมายว่ารัฐมนตรีกบฏสำคัญ ๆ ของประเทศเสียเป็นจำนวนมาก แม้แต่ผู้ใดช่วยเหลือสนับสนุนเป็นอย่างดีในการขึ้นครองราชบัลลังก์ ที่พระองค์ทรงทำค้างแรม เพราะทรงเกรงว่ากบฏเหล่านั้นอาจกระทำการทุจริตต่อพระองค์เช่นเดียวกับที่โลกกระทำกับพระเจ้าแผ่นดินที่ถูกถอดตามกฎหมายบ้านเมืองมาแล้ว"

ศูนย์วิจัยทรัพยากร

^๑ Jeremais van Vliet จดหมายเหตุวันวลิต นันทา สุตกุล(แปล) พิมพ์ในงานฌาปนกิจศพนางนา กิ่งประทุมมาศ (นครสวรรค์.๒๕๑๒), หน้า ๔๓.

^๒ มีพระเจ้าเชษฐาธิราช (๒๑๗๑ - ๒๑๗๒) และพระอาทิตย์วงศ์ (พ.ศ. ๒๑๗๒ - ๒๑๗๒)

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๑.

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๔.

การประหารเจ้านี้ ในสมัยของพระเพทราชาก็เกิดขึ้นเช่นกัน โดยทำ
ที่สุดก็ประหารผู้ที่รวมก่อการมาด้วยกัน ดังในพระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชนิพนธ์
คัดลอกปรากฏว่า

"แล้วคำรัสปริภาษักยู่ท้าวพระยาเสนาบดีมนตรีขุนนางหลายว่า
ธรรมดาคนที่มิได้รู้ทฤษฎีการจะเจ็ดฐานไว้ในพระพุทธรูปศาสนา
นั้น ต้องมีสร้างฐานก่อนจึงก่อขึ้นได้ ครั้นเสร็จการแล้ว ควรจะ
เอาฐานวางไว้หรือ ๆ จะรื้อฐานวางเสีย ประการใด"

ซึ่งหลังจากนั้นก็ได้นำไปทูลเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาสุรสงครามไปประหารชีวิต
หลังจากที่ได้นำเรือโทกรมพระราชวังหลังไปแล้ว

เมื่อคราวเมืองนครราชสีมาเป็นกบฏ พระเพทราชา โปรดให้พระยา
สีหราชเคศิเป็นแม่ทัพไปปราบ ปรากฏว่าไปเพลิงเผา คือเมืองนครราชสีมาไม่
ได้ พระเพทราชาและพระเจ้าเสือทรงพระพิโรธมาก

"คำรัสว่า อ้ายเหล่านี้ไซ้ได้ไปตีเมืองนครราชสีมาหนึ่งเท่า
นั้น ทัพหนึ่งยกไปยิงว่าตีเขาไม่ได้อ้ายเหล่านั้นควรจะดุเคือง
มันใดหรือ แล้วคำรัสให้สมุหนายกแต่งชาหลวงขึ้นไปคุมเอาท้าว
พระยานครนายกกองหงหลาย พันชนาลงมาตั้งกรุงเทพมหานคร
ครั้นใกล้เข้ามาพร้อมแล้ว ก็ให้ของพระราชอาญาเขียนแล้วรีบให้ห
สินี เครื่องอัฐมตีทั้งปวง แล้วให้ตระเวนยกกระแจะเรือสควมวัน
แล้วก็ให้ประหารชีวิตนายทัพนายกอง เสียเป็นอันมาก"^๒

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑ พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชนิพนธ์คัดลอก, หน้า ๑๓๑ และ ๑๓๗.

^๒ พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชนิพนธ์คัดลอก, หน้า ๑๓๑ และ ๑๓๗.

การที่ได้มีการประทัดประหารกันอย่างมากมายนั้น เป็นผลหลายประการ คึงกล่าวมานั้น ซึ่งผลทางอ้อมนั้นก็คือการทำให้เรามีส่วนทองสูญเสียความเป็นอาณาจักร พร้อมทั้งถูกทำลายอย่างย่อยยับ จนไม่สามารถจะสถาปนาเป็นอาณาจักรใหม่ได้ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีต้องทรงย้ายพระนครมาตั้งที่บางกอก โดยสถาปนาทางคานชนบุรีขึ้นก่อน ภายหลังจากที่ได้ทำสงครามขับไล่อพยมา และปราบปรามชุมนุมต่าง ๆ จนพ่ายแพมหกไป

เหตุแห่งความเสื่อมโทรมของกรุงศรีอยุธยาในวาระตอนปลายนั้น พระยาโบราณราชธานินทร์ (พร เกษะคุปต์) ได้มีความเห็นไว้ในเรื่องตำนานกรุงเก่า ดังนี้

"เหตุที่กรุงเพทพวาราวัตจะเสื่อมถอยหมกกำลังนั้น เริ่มต้นเกิดมาตั้งแต่พระเจ้าทรงธรรม แแยงราชสมบัติ พระศรีเสาวภาคย์ เมื่อจุลศักราช ๕๖๔ ปี ครั้นนั้นกษัตริย์นางเอก ๆ เสียมาก มาแผ่นดินพระเจ้าปราสาททองชาขุนนาง พวกพระเชษฐาธิราช แต่เห็นจะน้อย ครั้นถึงแผ่นดินพระนารายณ์ ชาขุนนางที่เป็นพวกเจ้าฟ้าชัยและพระศรีสุธรรมราชาเห็นจะเกือบหมก จนทองไขขุนนางแขก ขุนนางลาว ขุนนางฝรั่ง มีพระยารามเดโช พระยาราชวังสัน พระยาสี่ทราฐเดโช เจ้าพระยาวิชาเยนทร์ เป็นต้น แผ่นดินพระเพทราชา ชาขุนนางแผ่นดินพระนารายณ์ ยอมมาจนถึงไปที่เมืองนครศรีธรรมราช นครราชสีมา เห็นจะเรียกว่าเกือบหมกได้ แผ่นดินพระพุทธเจ้าเสือเห็นว่าสามารถ เพราะคนนิยมเจ้าพระขวัญกับพวก เจ้าพระยาพิชัยสุนทรกษาจะเป็นขุนนางอยู่ไม่ไค แผ่นดินพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ เมื่อจุลศักราช ๑๐๕๔ ข้าราชการวังหลวงเห็นจะกายเกือบหมก คึกคึกในระหวาง ๑๓๐ ปี มาเหตังกันเสียถึง ๓ ครั้ง เป็น ๑๔ ปี ขวักกันครั้งหนึ่งหรือถวารถตาย ก็กลายเป็นไพร่หลวงและตระพุนพญา ถวารถจะเป็นพวกที่รอกตายก็ตวงว่าผู้ก็กลายเป็นไพร่ ไพร่กลายเป็นผู้คิ ในระหวางนั้น ๓ ครั้ง เมื่อเป็นเช่นนี้ มาในตอเหตุนี้ บ้านเมืองจะมีกำลังอย่างไรไค และเมื่อขุนหลวงหาว่าคิไคราชสมบัติ ก็ยังสำ

เรื่งใหญ่เสียอีก ๓ กรม ข้าขุนหลวงหาตัวเองกับพระเจ้ายอหัว
 พระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์ก็ไม่ปรองดองกัน จึงเอาใ้การปกครอง
 บ้านเมืองแปรปรวนรวนเรไป เพราะฉะนั้นเมื่อถึงฤกษ์ยามาคิดพระ
 นคร จึงไม่มีตัวข้าราชการที่มีความสามารถเป็นแม่ทัพนายกองนำ
 พุธเขาต่อสู้ข้าศึก ท้าวพระยาเสนาบดีผู้ใด เป็นแม่ทัพก็ไม่ใครบ
 พุง เช่นพระยากรมราชเป็นแม่ทัพตั้งอยู่ที่เมืองนันท พอพม่าตีเมือง
 ชนบุรีได้ กำปั่นลูกกู้อังกุญซึ่งรับอาสาต่อสู้พม่าถอยหนีขึ้นมา
 พระยากรมราชยังไม่ทันรบก็พลอยเลิกทัพหนีไปถวาย พระยาพระ
 คลัง เป็นแม่ทัพถือพลถึง ๑๐,๐๐๐ ยกออกไปตีค่ายพม่าที่วัดป่าฝาย
 ปากน้ำประสบ พม่ายิงปืนมาตองพลทัพไทยตมลง ๔ - ๕ คน
 กองทัพทั้งนั้นก็ถอยมาคืน อยู่มา ๒ - ๓ วัน รับสั่งให้พระยาพระ
 คลังยกออกไปตีค่ายปากน้ำประสบอีก ยังไม่ทันใครบ พม่าแกลง
 หลอกให้เขาไกลแล้วออกไ้ยิงแทงพลทัพไทยถอยลง กองทัพใหญ่
 ก็พจอยู่แตกพ่ายเข้พระนครครั้งหนึ่ง ไปรุกให้ท้าวพระยาอาสา
 หาหลายกั้ที่เรือข้ามไปตีค่ายพม่าวัดการอง พม่ายิงปืนมาถุก
 นายเรือ ซึ่งเหาะเมายืนร่าคาบ ๒ มือ เป็นเป้าอยู่หน้าเรือ
 ตกน้ำลงคนหนึ่ง ทัพเรือก็เลิกถอยเข้พระนคร เมื่อทัพพม่าบุก
 เข้ในพระราชอาณาเขต เถลไ้ให้พระยาพิณดูโลกเอากองทัพมา
 ตั้งที่ภูเขาทอง พอพม่าจวนจะถึงกรุง พระยาพิณดูโลกให้พระยา
 พลเทพกราบทูลขอกราบถวายบังคมลาขึ้นไปปลงที่พุมารกา ให้
 หลวงโกษามหาคไทย หลวงเทพเสนาคุมกองทัพอยู่แทน ก็ไปรุก
 พระราชทานพระราชานุญาตให้ไปตามขอ นำพระหทัยพระเจ้ายอ
 พระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์พระกรุณาเป็่อกุญเ็ญ่นอยู่เป็นพันเล่ม
 คั้งนี้ จะไ้ปรากฏความไม่ปลงใจในการต่อสู้ข้าศึก กองรับพระ
 ราชอาณานั่งก็หาไม่ไ้ ก็เป็นธรรมดาอยู่เองที่ไ้รอยากจะรบ
 เหตุการณ์ที่เป็นมาแต่คนจนเสียเมือง ก็สืบกับพระราชพงศาวดาร
 กลาวว่า ธตากรุงทวารวดีถึงกาลขาด"^๑

^๑ กรมศิลปากร, ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๓ "ตำนานกรุงเก่า" หน้า ๑๕

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงมีพระราชวินิจฉัยวิจารณ์
เกี่ยวกับเรื่องในตอนปลายรัชสมัยอยุธยาไว้เช่นเดียวกันว่า

"ในแผ่นดินเจ้าฟ้าพร ซึ่งเรียกพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ถอดอก
มาจนเวลาเสียกรุง ถือเครื่องครัดในประเพณีที่ไม่ไช่สำคัญอันใด
มาก หูตาไม้ไกรไว้ ถือบงูเป็นพนัก จึงโคโหม่มากอยู่แล้ว เหตุ
ที่คนเกิดรับหลังในแผ่นดินนั้นก็ไมทัน หรือไม่มีท่าทางที่จะดีโค
เพราะคนที่มีสติปัญญา และมีมือดี ๆ โคกายเสียตั้งแต่เกิดขบถ
ทำลายวงกเจ้าแผ่นดินโบราณ เมื่อธรรมาธิราช ๔๖๐ ปี แลนั้น
มาก็ไม่เป็นสมประดี ไม่มีเวลาที่เวนจากซากันนานลงไปถึง ๔๐
ปีโดย เมื่อเปลี่ยนพวกกันอยู่เสมอ ความรู้ความถึกก็เสื่อมลงไป
ทุกคราวเปลี่ยน... ในเมื่อแผ่นดินไทยใหญ่เสื่อมลงมาถึงที่สุดแห่ง
ความเสื่อมโคปีเศษเท่านั้น ทักษะของเจ้าแผ่นดินพม่าซึ่งกำลังมี
อำนาจอุทัยขึ้นแก่กล้า ก็โคมาถึงระชนกร"^๑

๔. เศรษฐกิจของกองทัพและอาณาจักร

การทำสงครามไม่ว่าในยุคโคสมัยใด กองทัพจำเป็นที่จะต้องมียาอาวุธ -
ยุทธโธปกรณ์ อันประกอบไปค้วยอาวุธ, เครื่องสื่อสาร, ยุทธสัมภาระ, เครื่องมือช่าง,
พาหุระ, เครื่องนุ่งห่มเสบียงอาหารและเครื่องใช้ต่าง ๆ เครื่องมือเครื่องใช้ที่
จะต้องใช้ในสงครามนั้นอาจเรียกเกณฑ์เอาจากพดเมืองโคทันที ส่วนสิ่งที่เป็นยุทธ
วัตถุนั้น จำเป็นต้องสร้างขึ้น หรือซื้อเอาในบางโอกาส^๒ โดยที่ในอดีตโคเวลารวม

^๑ กรมศิลปากร, จดหมายเหตุความทรงจำ, เรื่อง เคิม, หน้า ๗๑ - ๗๒.

^๒ กรมยุทธการทหารบก, ตำรายุทธศาสตร์, เรื่อง เคิม, หน้า ๔๕.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๐ - ๕๑.

พลนั้น ทหารส่วนใหญ่จะเข้าสังกัดกรมกองในเจ้าขุนมูลนายของครอบครัวตน เช่น บุตรมักจะเข้ากรมที่บิดาตนเคยสังกัด เมื่อเข้ารับราชการทองเอาเสบียงของตน มากินควย ในส่วนอาวุธนั้นหามาเองตามความถนัด แต่มักชำนาญในอาวุธที่บรรพบุรุษของตนใช้มาก่อน ซึ่งก็จะเห็นได้ว่าในยามสงบนั้น ผู้ปกครองบ้านเมือง มีรายจ่ายทางด้านการทหารไม่มาก รายจ่ายโดยมากเน้นไปในการการสะสมกำลัง อาวุธยุทโธปกรณ์ต่าง ๆ รายได้ที่จะนำมาใช้จ่ายในการนี้ นั้น ผู้ปกครองบ้านเมือง มีทางหารายได้หลายทาง^๒

ในอดีตปัญหาทางเศรษฐกิจนั้น ไม่เคยเป็นเหตุผลของการทำสงคราม ซึ่งกันและกัน ในระหว่างไทยกับพม่า แต่เมื่อชนะสงครามแล้วก็เลยปล้นสดมภ์ ตลอดจนการยึดทรัพย์จับเชลยไปด้วยกัน ยิ่งทหารที่ถูกเกณฑ์มารบนั้น ไม่มีสินจ้าง วัลอะไร เมื่อเป็นฝ่ายชนะสงครามก็คือโอกาสนั้นแสวงหาผลประโยชน์ตอบแทน ความเหนื่อยยากในการมารบ โดยการเก็บกวาดทรัพย์สินไปตามความสามารถ และโอกาสที่จะอำนาจ

ปัญหาเศรษฐกิจในยามสงครามนั้น เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นเสมอต่อทุกฝ่ายที่ ทำสงคราม แม้ทัพนายกองจำเป็นอย่างไรที่จะต้องวางแผนต่าง ๆ ลงหน้าเพื่อ ที่จะให้เกิดปัญหาทางเศรษฐกิจน้อยที่สุด ทั้งฝ่ายรุกและฝ่ายรับต่างก็พยายามที่จะ ไขว่คว้าศาสตร์ที่จะทำการ เป็นฝ่ายเบียดเบียน เพื่อที่จะสามารถหามาตรการในการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คำเนียร เลขะกุล, ประวัติศาสตร์เตรียมพลในกองทัพบกไทย, เรื่อง เกม,
หน้า ๓๒ - ๓๕.

^๒ ปรอคคุ หัวข้อที่ ๒, ๔. บทที่ ๒ ในวิทยานิพนธ์นี้.

กำหนดยุทธวิธี ตลอดจนสามารถควบคุมเรื่องเวลาได้ โดยมีหลักที่จะกองทำการรบให้บรรลุผลให้เร็วที่สุด ดังจะเห็นได้จากสงครามระหว่างไทยกับพม่าในสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เอาหลักเกณฑ์ดังกล่าวมาใช้โดยตลอด โดยที่ทรงเห็นว่าฐานะทางเศรษฐกิจตลอดจนปัจจัยอื่น ๆ ของไทยไม่เอื้อที่จะเป็นฝ่ายรับ จึงใช้ยุทธวิธีทำสงครามโดยการรุก ชับไล่พม่าออกไปทุกครั้ง ไม่ยอมเป็นเบี้ยล่างให้พม่า การทำสงครามยืดเยื้อนั้น นอกจากจะก่อให้เกิดปัญหาการขาดแคลนภายในกองทัพแล้ว ยังมีผลต่อเศรษฐกิจของชาติด้วย อันเนื่องมาจากทหารที่ถูกเกณฑ์เข้ารบนั้น จะต้องใช้เวลาส่วนใหญ่ในหน้าที่การรบ ไม่สามารถจะไปประกอบอาชีพได้ โดยที่อาชีพหลักของไทยและพม่านั้นอยู่ที่การเกษตรกรรม ถึงจะมีการสะสมอาวุธยุทธภัณฑ์ตลอดจนเสบียงอาหารไว้ก่อนเกิดสงครามก็ตาม แต่ระยะเวลาของการทำสงครามยาวนาน เเสบียงอาหารที่สะสมไว้ก็อาจจะหมดได้ ในขณะที่ฝ่ายตั้งทัพล้อมไว้นั้น อาจจะตีปล้นหาเสบียงเอาจากหัวเมืองรอบ ๆ หรือไม่ก็ปลุกและมดิดเสบียงขึ้นเอง ในขณะที่เดียวกันก็ถือโอกาสปิดล้อม ไม่ให้มีการส่งกำลังบำรุงให้กับทางฝ่ายศัตรูได้เลย ดังจะเห็นได้จากเมื่อครั้งพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองทรงยกทัพมาตีไทยเมื่อคราวเสียกรุงครั้งที่ ๑ นั้น เมื่อมาตั้งล้อมกรุงศรีอยุธยาอยู่หลายเดือน พยายามที่จะให้พระนครอยู่หลายครั้ง เพื่อให้ได้ชัยชนะโดยเร็ว กรมหลวงสุพรรณเจ้าจะหลากประการหนึ่ง เเสบียงอาหารจะหมดอีกประการหนึ่ง จึงโปรดให้

๑. แต่งกันออกลาด (ตระเวน) หาข้าวไว้เป็นเสบียง ไพร่พล
ทั้งปวงให้กรบปีหนึ่งแล้วจะให้สำเร็จให้ฉวยกันจนทุกหมู่ทุกกอง

๑ พระสงครามภักดี, ยุทธศาสตร์ว่าด้วยการนำทัพ, (พระนคร. โรง

พิมพ์กรรมแผนที่, ๒๔๕๐), หน้า ๒๐๑ - ๒๒๖.

ถ้านายทัตนายทองผู้ใดเลี้ยงพอนั้นมีกรมถึงปีไร จะให้ลงโทษ
แก่นายทัตนายทองถึงสิ้นชีวิต"^๑

นอกจากนี้ยังโปรดให้พระเจ้าแปรเป็นแม่ทัพเรือ โดยให้ทำการลาดตระ
เวนระหว่างคูไปจนบางไทร คอยระวังมิให้เรือขึ้นลงได้ เพื่อมิให้กรุงศรีอยุธยา
มีการติดต่อส่งเสบียงอาหาร ตลอดจนอาวุธยุทธภัณฑ์กับภายนอกได้ ในคราวเสีย
กรุงครั้งที่ ๒ นั้น พม่ามาตั้งล้อมอยู่นาน จนในกรุงอ่อนเปลี้ย เเสบียงอาหารหมด
ประกอบทั้งปัจจัยอื่น ๆ อีกหลายประการ จึงทำให้ต้องเสียกรุงไปเช่นกัน

ประเทศที่แพ้สงคราม ฐานะทางเศรษฐกิจย่อมสั่นคลอนอ่อนเปลี้ย ไม่ว่า
จะอยู่ในยุคโคสมัยใด ไหนจะถูกกวาดเก็บทรัพย์สินสมบัติไปหมด ไหนจะถูกกวาด
ต้อนผู้คนซึ่ง เป็นปัจจัยสำคัญของอาณาจักรไป และจะต้องฟื้นฟูสภาพของอาณาจักร
ภายหลังสงครามอีก ดังนั้นหลังจากที่สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงกู้เอกราชของ
ไทยได้แล้ว จึงทรงย้ายเมืองหลวงจากกรุงศรีอยุธยามายังกรุงธนบุรี เพราะมี
ความมั่นคงในด้านต่าง ๆ มากกว่าเมืองอื่น โดยเฉพาะกรุงศรีอยุธยาที่เพิ่งถูก
ทำลายลง หลังจากที่ตั้งธนบุรีเป็นราชธานี ต้องเที่ยวเกลี้ยกล่อมผู้คนให้กลับมา
อยู่บ้านเมือง เมื่อประชาชนมีมากขึ้นก็เกิดขัดเคืองเสบียงอาหาร ควบคุมได้ทำนามา
ถึง ๒ ปี สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงแก้ปัญหาโดยจ่ายพระราชทรัพย์ ซื้อข้าว
สารที่พอลาทาง เมืองเอามาขายแพงขนาดถึงละ ๔ - ๕ บาท ก็ทรงยอม ทั้งยัง
ซื้อผ้าพรรณเครื่องนุ่งห่มมาจ่ายแจกพระราชทาน ซึ่งก็เป็นผลดีสำหรับพระองค์ ๒
ประการ คือ พอลาทางชาติก็พอใจจะเข้ามาค้าขายในกรุงธนบุรี ควบคุมได้ราคาดี
เมื่อพอลามาแข่งขันกันมากเข้า ราคาก็ลดลงไปเอง และประชาชนต่างก็เข้ามา

^๑ พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา, หน้า ๑๘๘.

อยู่ตามภูมิจำเนาเดิม ทำให้พระองค์มีไพร่บานพลเมือง เพิ่มขึ้นตามลำดับ

ทางฝ่ายชนะสงครามเองก็เชื่อว่า จะคู่กับการลงทุนในการทำสงครามไม่ เพราะผลเสียหายทาง เศรษฐกิจก็ย่อมจะ เกิดขึ้นในระดับใกล้เคียงกัน เว้นเสียแต่ ที่สามารถเก็บกวาดทรัพย์สินมาเป็นสมบัติก็พอชดเชยไบบ้าง ตลอดจนทำลายสภาพ ทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองของ ฝ่ายศัตรูจนยากที่จะฟื้นตัวไค้กาย ๆ ก็นับ ว่าเป็นการได้เปรียบอย่างหนึ่ง

๕. อิทธิพลของไสยศาสตร์

๕.๑ ไสยศาสตร์กับความเชื่อเดิม เมื่อพิจารณาถึงตำหรับพิไชยสงคราม ทั้งของไทยและพม่าแล้ว จะเห็นได้ว่าไสยศาสตร์มีอิทธิพลเป็นอย่างมาก ทั้งในการ ปกครองและในการทำสงคราม โดยไสยศาสตร์เข้ามามีบทบาทแทบทุกอย่าง นับแต่ การคัดเลือกแม่ทัพ การเดินทัพ การเซาศี การที่เป็นเช่นนี้ น่าจะเนื่องมาจาก ลักษณะที่สำคัญประการหนึ่งของคนในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่มีมรดกทาง วัฒนธรรมคล้ายคลึงกัน โดยเฉพาะในด้านการนับถือภูติผี ชาวบ้านในแถบเอเชีย ตะวันออกเฉียงใต้มีความเชื่อว่า มีภูติผีปีศาจชนิดต่าง ๆ ซึ่งบางครั้งภูติผีเหล่านั้น ก็จะมี ความเมตตากรุณา แต่ส่วนใหญ่จะมีความอาฆาตพยาบาทและเอาแต่ใจ พวก ภูติผีส่วนใหญ่จะอยู่ในภูมิประเทศตามธรรมชาติ เช่น อยู่ตามทะเลสาบ แม่น้ำ ภูเขา ต้นไม้ที่ขึ้นโคกเคี้ยว และป่าที่บางส่วนของ การทำใหญ่ที่มีพอใจควยการทำพิธี บวงสรวง เช่นไหว้มีบทบาทสำคัญในด้านการเกษตรกรรม สุขภาพและโชคลาภโดย ทั่วไป ป้อนประตู กำแพงเมืองบางแห่งก็มีวิญญานของผู้พิทักษ์รักษา พวกผีที่เป็นมิตร

ก็ให้ความช่วยเหลือในการสงครามโดยต่อสู้กับฝ่ายข้าศึก^๑ วัฒนธรรมอินเดีย มีอิทธิพลสำคัญในท้องถิ่นบริเวณนี้ ได้มีการยอมรับอิทธิพลบางประการ แม่เจ้าพระมหากษัตริย์ อาทิ พระราชพิธีราชาภิเษก โดยถือเป็นที่นั่งของพราหมณ์ เป็นผู้ทำพิธีการถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาเป็นต้น พิธีสถาปนาพระเจ้าชัยวรมันที่ ๑ กษัตริย์องค์สุดท้ายของขมา ซึ่งเสวยราชย์ในปี พ. ศ. ๖๕๒๑ ก็มีวิธีปฏิบัติเหมือน ๆ กับพระราชพิธีราชาภิเษกของกษัตริย์ที่กรุงเทพฯ หลวงพระบาง และพนมเปญ ซึ่งดำเนินรอยตามแบบฉบับพิธีของอินเดีย ซึ่งเทอดทูนสถาบันกษัตริย์เท่าเทียมกับเทพเจ้า^๒ ดังนั้น การปกครองที่สืบสถาบันพระมหากษัตริย์แบบสมมติเทวราช และระเบียบสังคมที่มาจากพระพุทธศาสนา จึงผสมผสานกันเข้าเป็นรูปสังคัมโบราณ ครั้นอิทธิพลของประเทศตะวันตกแพร่สะพัดเข้ามา สถาบันพระมหากษัตริย์ก็อ่อนอำนาจลง แต่พระพุทธศาสนายังคงดำรงมั่นอยู่อย่างเข้ม^๓ ในส่วนทางไทยนั้น ลัทธิไสยศาสตร์ของพวกพราหมณ์มีหลักฐานปรากฏว่า ได้รับความทันทูบารุงตั้งแต่ครั้งกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี สืบมาจนทุกวันนี้ เหตุด้วยไสยศาสตร์ที่มาถือกันในประเทศนี้ มิได้เป็นปฏิปักษ์กับพระพุทธศาสนา หรือจะว่าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับพระพุทธศาสนาก็ว่า

^๑ จอห์น เอฟ. เคนเนดี, ไทย พม่า ลาว และกัมพูชา ภรณ์ กาญจนันต์ฉิตี และชื่นจิต คำไพพรรณ (แปลเรียบเรียง), (พระนคร. โครงการตำราสมาคมสังคมศาสตร์ ๒๕๒๐), หน้า ๑ - ๒.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓ - ๔.

^๓ เพรค คับลิว. ริกส์ การปรับตัวเข้าสู่ยุคใหม่ของสยามและพม่า, เรื่องเดิม, หน้า ๔.

ได้ พระสงฆ์ในฝ่ายพระพุทธศาสนาสั่งสอนในทางธรรมเนียม ฝ่ายพราหมณ์สั่งสอน
 ขนบธรรมเนียมบ้านเมืองและนิติศาสตร์ราชประเพณีเป็นประโยชน์ในทางโลก แม
 พระเป็นเจ้าในลัทธิไสยศาสตร์ เช่น พระอิศวร พระนารายณ์ ไทยก็รับนับถือเช่น
 เดียวกัน เทวดาในชั้นฟ้า อันมีในลัทธิพระพุทธศาสนา ไม่วัดของตอกันจึงได้สร้าง
 เทวรูปเหล่านั้น และสร้างเทวสถานสำหรับบ้านเมืองขึ้นจนบัดนี้ พระบาทสมเด็จพระ
 พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ใ้โปรดให้ช่างสร้างเทวรูปทองคำถือนพระขรรค์ขึ้นองค์
 หนึ่ง ถวายพระนามว่า "พระสยามเทวาธิราช" ด้วยเชื่อว่าเป็นเทพารักษ์ ที่มา
 คอยช่วยแก้ไขสถานการณ์ของประเทศเมื่อยามคับขันให้สุสภาพปกคิอยู่เสมอ ๒
 มนต์คาถาที่ใช้กันในประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้บางแห่งนั้น รากฐานเดิม
 เนื่องจากมนต์คาถาของศาสนาพราหมณ์ เพราะพระพุทธศาสนาก็มีเกิดขึ้นตาม
 กว้างศาสนาพราหมณ์ เมื่อศาสนาพราหมณ์นั้นมั่นคง เลื่อมใสในลัทธิไสยศาสตร์
 มาก มีการใช้มนต์คาถาเป่าขลุ่ยปลุกเสก และประกอบอาถรรพณ์ต่าง ๆ ภายหลัง
 เมื่อมีคณาจารย์โค่นุ่สั่งสอนมนต์คาถากันแพร่หลายยิ่งขึ้น คนไทยจึงได้คิดดัดแปลง
 แก้ไข นำวิธีการทางไสยศาสตร์ของพราหมณ์มาใช้ โดยที่แก้ไขตัดตอนเอาเนื้อ

สมเด็จพระยาคำวรวงราชานุภาพ, ลักษณะการปกครองประเทศสยาม
แต่โบราณ หนังสืออ่านประกอบวิชาพื้นฐานอารยธรรมไทย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
 ตีพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๖, หน้า ๒๘.

๒ คำเนิร เลชะกุล, พุทธวิธีของสมเด็จพระเจ้าตากสิน เอกสารบรรยาย
 ยังไม่ตีพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๐, หน้า ๑.

มนตรีเดิมของพราหมณ์นั้นเสียใหม่ บรรจุพระพุทธรูปมนตรีแรกเข้าไปแทนที่

๕.๒ ไสยศาสตร์กับการปกครอง ดังได้กล่าวมาแล้วว่าผู้ปกครองอาณาจักรต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้รับอิทธิพลทางการปกครองจากประเทศอินเดีย โดยเฉพาะตำรา อรรถศาสตร์ ซึ่งแต่งโดยเกาศติยะ ไชรวาทุศ-ศตวรรษที่ ๕ เป็นที่รู้จักกันดีในราชสำนักอยุธยา ซึ่งมาปรากฏในรูป นิติศาสตร์ ราชศาสตร์ หรือ ราชธรรม การที่พระมหากษัตริย์ได้เข้าทำนุบำรุงการพระศาสนาอย่างแข็งแรงแง่นั้น ทางหนึ่งเพื่อพระราชกุศลอย่างจริงใจ แต่อีกทางหนึ่งเพื่อผลทางการเมือง อย่างน้อยก็ในแง่ของการรวบรวมกำลังคน และสร้างความศรัทธาของประชาชนแต่ละระดับใหม่ต่อผู้ทำนั้น ๆ ในกรุงศรีอยุธยาสืบต่อมาจนกรุงรัตนโกสินทร์ หลักฐานทางวรรณคดีประการหนึ่ง ที่แสดงถึงอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ หรือไสยศาสตร์ คือ "โองการแข่งน้ำ" ซึ่งพราหมณ์สมัยพระเจ้าอู่ทองได้แต่งขึ้นใช้ใบเรือถือน้ำพิพัฒน์สัตยา หรือพระราชพิธีศรีสัจปานกาล เนื้อความได้กล่าวถึง เทพเจ้าผู้มีทิพานุภาพของพราหมณ์สาปแช่งผู้ทรยศให้พินาศ และอำนาจ

แพทย์ สารีบุตร, เคล็ดลับของไสยศาสตร์ อุตสาหกรรมกรรมพิมพ์ (พระนคร. ๒๔๕๔), หน้า ๖.

๒ หนังสืออรรถศาสตร์ โบราณของอินเดียนี้ เพิ่งจะได้รับการค้นพบเมื่อเร็ว ๆ นี้เอง หนังสือนี้อาจนับได้ว่าเป็นเสมือนคู่มือในทางการปกครองของบรรดาผู้ปกครองในอินเดีย ตลอดจนบรรดาอาณาจักรต่าง ๆ ที่ได้รับอิทธิพลจากอินเดีย ในวารสารธรรมศาสตร์ เล่ม ๑ ปีที่ ๖ พุทธศาสนาและการรวมอาณาจักรสมัยต้นอยุธยา, หน้า ๔๕.

๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๖.

มนตรีผู้มีใจจงรักภักดีขอให้มีความเจริญ^๑ ในทางโบราณคดีนั้น เมืองทุกเมือง มีโบราณสถาน ซึ่งเรียกกันว่า เทวสถาน และศาลหลักเมือง ปรากฏอยู่ในขณะเดียวกัน พระมหากษัตริย์ก็ต้องมีพระราชกรณียกิจทางด้านการปกครองอาณาจักรราชธานีใหม่เป็นสุข บ้านเมืองเจริญรุ่งเรือง ซึ่งจะถือได้ว่าพระองค์เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งทศพิธราชธรรม อันเป็นหลักธรรมสำหรับนักปกครอง นอกจากทศพิธราชธรรมแล้ว ยังมีแนวความคิดเกี่ยวกับการใช้อำนาจการปกครองอีก คือ จักรวรรดิวัตร ๑๒ ประการ ซึ่งปรากฏอยู่ในไตรภูมิพระร่วง^๒

จึงเห็นได้ว่าวิถีชีวิตของประชาชนและผู้ปกครองในอาณาจักรต่าง ๆ ในบริเวณเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะชีวิตของคนไทยนี้ มีความผูกพันกับทางไสยศาสตร์อย่างลึกซึ้ง

ประเด็นเรื่องไสยศาสตร์หรือวิธีการของทางพราหมณ์ตลอดจนการลงคาถาอาคมต่าง ๆ และโหราศาสตร์นั้น เป็นสิ่งที่ได้รับการยอมรับมาทุกยุคทุกสมัย แต่การที่จะนำเอาวิชาหรือความเชื่อต่าง ๆ เหล่านี้มาใช้ให้พอเหมาะสำหรับการปกครองหรือการดำรงชีวิตนั้น เป็นเรื่องที่น่าพิจารณา ผู้ทำวิทยานิพนธ์เห็นว่าถ้าผู้ปกครองมีใจมุ่งไปยังสิ่งเหล่านี้แล้ว จะสามารถนำเอาความเชื่อต่าง ๆ ที่เป็นที่ยอมรับในสังคมแต่ละท้องถิ่น มาประสานประโยชน์เพื่อสร้างพื้นฐานทางการปกครอง โดยที่ว่าเป็นเรื่องความเชื่อเก่าแก่ดั้งเดิมมาแต่อดีตกาล การที่จะไปพิจารณาขบเล็กก็เป็นเรื่องที่จะทำลายจิตใจของผู้ที่มีความเชื่อ จึงจะเห็นได้ว่า

^๑ เพพ สุขรัตนี, รวมปาฐกถางานอนุสรณ์อยุธยา เล่ม ๑, หน้า ๑๕๓.

^๒ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, ความคิดทางการเมือง การปกครองของไทยโบราณ.

อดีตพระมหाराชของไทย หรือของพม่าก็ตาม มักจะนำเอาสาระบางประการของความคิดหรือความเชื่อทางไสยศาสตร์มาประยุกต์ใช้ตามความเหมาะสม ขึ้นอยู่กับเหตุผล ทั้งยังเป็นเรื่องของการสร้างขวัญและกำลังใจ สำหรับเหล่าทหาร และไพร่ฟ้าชาแผ่นดินมากกว่าเหตุผลประการอื่น ส่วนผู้ปกครองที่ใดเขลานั้น ยอมมงกายและเชื่อต่อสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้มากกว่าที่จะอาศัยเหตุผลหรือข้อเท็จจริง ซึ่งก็เป็นผลให้เกิดความเสียหายต่อส่วนรวมได้ในบางโอกาส

๕.๓ ไสยศาสตร์และการทำสงคราม ในการทำสงครามทั้งของไทยและพม่า นั้น ไสยศาสตร์ พุทธศาสตร์ในแง่ปาฏิหาริย์ และโหราศาสตร์ เป็นเรื่องจำเป็นสำหรับกองทัพ ปราบฏุกการณ์ทางธรรมชาติ ตลอดจนข้อของแม่ทัพนายกองล้วนแต่เป็นเรื่องที่ตำราพิชัยสงคราม ให้ความสำคัญทั้งสิ้น ผู้เขียนตำราพิชัยสงครามทั้งไทยและพม่า นั้น จะเขียนตำราพิชัยสงครามเพื่อแม่ทัพนายกองออกมา ๒ ลักษณะด้วยกัน ลักษณะที่ ๑ ให้แม่ทัพนายกองใคร่ซึ่งถึงยุทธศาสตร์และยุทธวิธีในการทำสงคราม ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่สุด ในลักษณะที่ ๒ เป็นการสร้างอุบายอย่างง่าย ๆ ที่จะช่วยให้แม่ทัพนายกองใคร่ถึงวิธีที่จะแก้ไขปัญหาต่าง ๆ อันเนื่องมาจากปราบฏุกการณ์ทางธรรมชาติ ตลอดจนปัญหาทางฝ่ายศัตรู เป็นอุบายที่จะสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่กองทัพ ซึ่งในการรบสมัยโบราณ เรื่องเหล่านี้สำคัญมาก เพราะเป็นการรบแบบประชิดตัว และต้องอาศัยความเก่งกล้าทางฝีมือเป็นหลัก

สมเด็จพระนเรศวร อดีตพระมหाराชของไทยพระองค์หนึ่ง ได้ชื่อว่า

โปรดคู้ตัวอย่างตำราพิชัยสงครามของไทยและพม่า

เป็นผู้นำที่มีความสามารถมาก โดยที่พระองค์มีลักษณะเป็นจอมทัพอย่างสมบูรณ์ ในการทำสงคราม พระองค์จึงทรงยึดเรื่องการเตรียมพร้อม และสร้างคุณภาพของกำลังคนเป็นสำคัญ ไสยศาสตร์เป็นรอง ดังจะเห็นได้ว่า เมื่อครั้งที่พระองค์ทรงเดินทัพไปเมืองหงสาวดี เมื่อ พ. ศ. ๒๑๒๗ นั้น

"ในวันพฤหัสบดี แรม ๓ ค่ำ เดือน ๕ ข้างพลูยต้นสวัสดิ-
มงคล และข้างต้นหลายแก้วจักรวรรดิชนกัน และนางข้างตนหลาย
สวัสดิมงคลดูช่างชาย และโทรทำนาฎา หามยาตรา และมี
พระบรมราชโองการดำรัสว่า ไคคกแตงการนั้นสรรพแล้ว จึง
เสด็จพยุหยาตราไป"^๑

จะเห็นได้ว่า พระองค์ทรงคำนึงถึงความพร้อมเพียงของกองทัพเป็นสำคัญ ไซ้ว่าจะไม่ให้ความสำคัญของไสยศาสตร์เลยก็หาไม่ เวลาพระองค์เคลื่อนทัพนั้น จะต้องมาทำพิธีตัดไมชมนามที่ตำบลหลมพลีเสมอ ทางพม่าเองเวลาไทยยิงปืนใหญ่ไปทางพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง ก็ทรงให้เอาลูกปืนไปบวงสรวงเสีย

ในช่วงสมัยตอนปลายกรุงศรีอยุธยา ตำราพิไชยสงครามที่แต่งขึ้น หรือที่ใ้ใช้กันนั้นเป็นไปในทางลือนิมิต เวทมนตร์ และอยู่คงกระพันชาตรีเสียโดยมาก ทำให้การศึกษาตำราสอนซึ่ง เป็นยุทธศาสตร์และยุทธวิธีเสื่อมลง จึงเป็นผลประการหนึ่งซึ่งต้องเสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่ามาช้านาน^๒ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาถนอมพิทยางกูรทรงมีความเห็นเรื่องไสยศาสตร์ในไทยรบพม่าว่า เมื่อครั้งนายฤกษ์รำคาบหนา

^๑ พระราชพงศาวดาร ฉบับหลวงประเสริฐ, หน้า ๔๖๓ - ๔

^๒ กรมศิลปากร, ตำราพิไชยสงคราม, หน้า ๓.

เรื่องจะไปรบพม่า ครั้นถูกปืนตกน้ำ กองทัพก็ถอยเข้ากรุงทั้งหมดนั้น เห็นว่าเป็น
 เรื่องที่เชื่อถือวิทยาคมนั้นเอง เมื่ออาจารย์ถูกปืน พวกกองทัพก็ใจเสียไม่กล้ารบ
 ต่อ เป็นอุทาหรณ์เตือนว่า สิ่งใดที่เป็นของดี ถ้าไม่รู้จักใช้ก็อาจเป็นของชั่วได้
 เหมือนกับการเชื่อถือวิชา วิทยาคม งามายเกินไป คน ๆ เดียว อาจจะทำให้คน
 นั้นย่อยถอยหนีชาติก็ได้

ศูนย์วิทยพัทยาการ
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๑สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ไทยรบพม่า หน้า ๓๖๕..